

Merja-Maaria Oinas ■ Mika Pietilä ■ Venla Tuohino (red.)

Att fråga, bemöta och lyssna

En handbok om att förebygga grooming och sexuellt
våld i ungdomsarbetet

Koordinaatti

ATT FRÅGA, BEMÖTA OCH LYSSNA
- En handbok om att förebygga grooming och sexuellt våld i ungdomsarbetet

ISBN 978-952-7094-49-5

1 upplaga (pdf)

Verkets namn: Att fråga, bemöta och lyssna - En handbok om att förebygga grooming och sexuellt våld i ungdomsarbetet

Redigerare: Merja-Maaria Oinas, Mika Pietilä & Venla Tuohino

Fotografier: Petteri Löppönen (s. 53, 75, 83, 85 och 93)
Översättning: Tulkkipalvelut, Monetra Oulu Oy

Utgivare: Koordinaatti, Uleåborgs stad

År: 2020

Grafisk design: Tiina Haataja, Painatuspalvelut,
Monetra Oulu Oy

Koordinaatti

OULU

Undervisnings- och
kulturministeriet

Innehåll

Författare	4
1 INLEDNING	7
<i>Mika Pietilä</i>	
1.1 Genom att förbereda dig kan du stötta, ingripa och påverka	8
<i>Laura Juntunen</i>	
1.2 Ett möte kan förändra allt.....	10
2 GROOMING – ETT FENOMEN I FÖRÄNDRING	15
<i>Eveliina Karhu</i>	
2.1 Sexuella övergrepp mot barn som fenomen	16
<i>Pauliina Sillfors</i>	
2.2 Grooming eller lockande av barn i sexuellt syfte – vad handlar det om?	22
<i>Janita Tasa</i>	
2.3 Ord har betydelse – att definiera olika begrepp	30
<i>Jenni Kreivi</i>	
2.4 Lagar, rättigheter och anmälningsskyldighet	36
3 FÄRDIGHETER SOM STÄRKER UNGA	43
<i>Joni Saarela</i>	
3.1 Säkerhetsfärdigheter stärker ungas självkänedom	44
<i>Krista Kokkonen, Saara Kokkonen & Netta Puustinen</i>	
3.2 Sexualfostran gör unga medvetna om sina gränser.....	54
<i>Paula Aalto & Jenni Helenius</i>	
3.3 Digitala säkerhetsfärdigheter hjälper unga att skydda sig från sexuella trakasserier och grooming.....	64
4 ATT IDENTIFIERA OCH FÖREBYGGA	77
<i>Jenni Kreivi</i>	
4.1 Barn och unga som fallit offer för sexuellt våld på nätet – Att identifiera sexuellt våld, uppvisa symptom, föra fenomenet på tal och stödja unga.....	78
<i>Sanna Lakso, Merja-Maaria Oinas & Mika Pietilä</i>	
4.2 Ungdomsarbetet stärker ungas färdigheter att möta utmaningar - Förebyggande av sexuellt våld som en del av ungdomsarbete?	86

Författare

Paula Aalto arbetar som planerare och utbildare för mediefostran vid Mannerheims Barnskyddsförbund.

Jenni Helenius (ped. dr) är chef för skolsamarbete och digitalt ungdomsarbete vid Mannerheims Barnskyddsförbund.

Laura Juntunen är fri skribent och erfarenhetsexpert.

Eveliina Karhu (Master of Arts in International Relations) arbetar vid Rädda Barnen rf som sakkunnig inom Barnskydd och Nättips och med förebyggandet av sexuellt våld mot barn. I sitt arbete analyserar hon bl.a. bildmaterial som vittnar om sexuellt våld mot barn, gör tvärsektorielt samarbete med nationella och internationella aktörer samt utbildar yrkesutbildade människor som jobbar med barn.

Krista Kokkonen arbetar som planerare och handledare i klientarbete vid Nuorten Exit (Exit för unga). Hon är ansvarig för yrkesinriktad utbildning och konsultering samt hjälper unga på internet. Till sin utbildning är Krista samhällspedagog (YHS) och dessutom har hon utbildat sig i kris- och traumaarbete.

Saara Kokkonen arbetar som planerare och handledare i klientarbete vid Nuorten Exit (Exit för unga). Hon är ansvarig för förebyggande arbete på nätet mot sexuella övergrepp samt hjälper unga på internet. Till sin utbildning är Saara magister i samhällsvetenskap med sociologi som huvudämne.

Jenni Kreivi arbetar som planerare vid Brottsofferjouren. Hon är ansvarig för koordineringen av Brottsofferjourens chattjänst samt olika system. Dessutom är hon med och planerar material för unga samt utbildar de som jobbar med unga. Jennis specialkompetensområde är cyberbrott. Till sin utbildning är hon socionom och barntädsgårdslärare.

Sanna Lakso har arbetat i 20 år inom ungdomstjänster i Uleåborgs stad. Till hennes arbete som koordinator för riktat ungdomsarbete hör arbete med klienter, förebyggande missbrukarvård, utvecklande av riktat arbete och arbetsredskap samt frågor som rör ungdomars säkerhet. För tillfället arbetar Sanna med projektet Turvallinen Oulu (Tryggt i Uleåborg) som ungdomsarbetare i Nopsa-team som ger psykosocialt stöd.

Merja-Maaria Oinas arbetar som projektplanerare i Koordinaattis projekt Att identifiera och förebygga grooming. Till sin utbildning är hon ped.mag.

Mika Pietilä arbetar som specialsakkunnig på Koordinaatti. Mika har en lång erfarenhet av ungdomsarbete och information, rådgivning och handledning riktat till unga i olika verksamhetsmiljöer. Mika är också projektchef för projektet Att identifiera och förebygga grooming i ungdomsarbetet.

Netta Puustinen arbetar som planerare och koordinator för frivilligverksamhet vid Nuorten Exit (Exit för unga). Netta är ansvarig för föreningens bemötande arbete, dvs. skol- och evenemangsbesök. Hon hjälper också unga på nätet. Till sin utbildning är hon socionom, sexualterapeut och sexualfostrare (SSS).

Joni Saarela har arbetat med såväl vuxna som barn och unga i olika verksamhetsmiljöer för mental hälsa och missbrukarvård inom sluten och öppen vård och barnskyddet. Utöver samtal är han specialiserad på att förebygga traumatisering över generationer samt bedöma mental hälsa och missbruk med unga och deras föräldrar.

Pauliina Sillfors arbetar vid Rädda Barnen rf som sakkunnig inom Barnskydd och Nättips och med förebyggandet av sexuellt våld mot barn. I sitt arbete analyserar hon bl.a. bildmaterial som vittnar om sexuellt våld mot barn, gör tvärsektorielt samarbete med nationella och internationella aktörer samt utbildar yrkesutbildade människor som jobbar med barn. Till sin utbildning är Pauliina pol.mag.

Janita Tasa arbetar vid Rädda Barnen rf som sakkunnig inom Barnskydd och Nättips och med förebyggandet av sexuellt våld mot barn. I sitt arbete analyserar hon bl.a. bildmaterial som vittnar om sexuellt våld mot barn, gör tvärsektorielt samarbete med nationella och internationella aktörer samt utbildar yrkesutbildade människor som jobbar med barn. Till sin utbildning är Janita barnmorska och magister i hälsovetenskaper.

1 INLEDNING

Här berättar vi hur du blir bekant med ämnet sexuellt våld mot unga och hur du kan få bättre färdigheter att hjälpa de unga som blivit utsatta för sexuellt våld. Ur en ung persons perspektiv är det mycket viktigt att det finns en trygg vuxenperson som vågar gå igenom det skedda tillsammans med den unga.

Mika Pietilä

1.1 Genom att förbereda dig kan du stötta, ingripa och påverka

Lockande av barn i sexuella syften (gromning eller grooming) är ett allt oftare förekommande fenomen i vårt samhälle. Det har också ungdomsarbetarna fått märka i sitt arbete. I samband med att projektet som går ut på att identifiera och förebygga grooming i ungdomsarbete startade i juni–augusti 2019 utredde man ungdomsarbetarnas och frivilligas kompetensbehov samt önskemål om metoder och utbildningsinnehåll. Av de som svarade i utredningen meddelade 60 % (n=456) att de i sitt jobb kommit i kontakt med ett barn eller en ung person som blivit utsatt för sexuellt lockande eller våld. I samma utredning kom det fram att många fortfarande behöver mera information om sexuellt lockande eller grooming, om hur man kan föra det på tal med barn och unga samt hur man identifierar barn och unga med speciell risk för det.

I enlighet med projektets mål och ungdomsarbetarnas behov har vi erbjudit utbildning på olika håll i Finland och också på nätet. Vi har ordnat utbildningar i samråd med Regionförvaltningsverken och våra samarbetspartners och stärkt ungdomsarbetarnas kompetens kring temat i digitala medier samt på fysiska möten med barn och unga. Under det gångna året har vi på våra utbildningar nått ut till nästan 800 professionella och frivilliga som jobbar och är i kontakt med barn. Utöver utbildningarna har vi tagit fram material som finns att tillgå på webbsidan, i sociala medier, som podcast och videoinspelningar.

Denna handbok riktad till ungdomsarbetare och frivilliga sammanfattar på många sätt de teman som ingår groomingprojektet och som behandlats på utbildningarna: vad är grooming, hur ska temat och fenomenet föras på tal med unga, hur ska man navigera tryggt i digitala miljöer och hurdana metoder kan ungdomsarbetet använda sig av när temat behandlas. Syftet med handboken är att den ska användas som inspiration och datakälla för de som jobbar med unga. Den innehåller tips på hur grooming och sexuellt våld kan tas upp i ungdomsarbetets verksamhet.

”Ungdomsarbetarna och frivilliga är ofta de vuxna som unga anförtror sig för om tråkiga och svåra saker som tynger dem eller saker de varit med om.”

Ungdomsarbetarna möter barn och unga i olika verksamhetsmiljöer, såväl ansikte mot ansikte som på webben. Ungdomsarbetarna och frivilliga är ofta de vuxna som unga anförtror sig för om tråkiga och svåra saker som tynger dem eller saker de varit med om. Det är naturligt att också teman kopplade till grooming och sexuellt våld kan komma upp. Vi hoppas att denna handbok ger ungdomsarbetarna information och verktyg att förebygga och ingripa i fenomenet. Benämningen 'barn' i handbokens artiklar avser minderåriga barn under 18 år.

Projektet som pågått i ett år har byggt på ett tätt samarbete. Det har finansierats av undervisnings- och kulturministeriet och samordnats av Koordinaatti.

Bland samarbetspartners finns Rädda Barnen rf, Mannerheims Barnskyddsförbund rf, Brottsofferjouren (RIKU), Nuorten Exit (Exit för unga), Loisto settlementti rf samt Helsingfors stad och Uleåborgs stad. Vi har utnyttjat våra samarbetspartners expertis och kompetens i identifieringen och förebyggandet av grooming, såväl i våra utbildningar som i denna handbok. Vi vill tacka alla våra samarbetspartners för deras engagemang och expertis i projektet.

Projektet avslutas nu när denna handbok ges ut. Men vi uppmuntrar er att uppdatera och ytterligare stärka er kompetens kring frågor som gäller grooming och sexuellt våld. En orsak till att ungas beteende har förändrats och att de uppvisar olika symptom kan vara erfarenheter av sexuellt våld. Våga alltså fråga unga om deras eventuella erfarenheter av sexuellt våld. Genom att fråga ger du dem möjlighet att prata ut. De går inte sönder av att man frågar.

Lockande i sexuellt syfte är ett globalt fenomen som utvecklas och förändras hela tiden. Koordinaatti fortsätter arbetet för att förebygga grooming i sociala medier som en del av verksamheten i det nationella kompetenscentret för det digitala ungdomsarbetet. Vi kommer att producera information i nätverkssamarbete bland annat med olika ministerier och aktörer.

*Uleåborg 25.5.2020
Mika Pietilä, projektchef*

Laura Juntunen

1.2 Ett möte kan förändra allt

Ett ljud kom ur mig, min kropp lydde inte vad hjärnan sa. Den mörka tystnaden bröts bara av ett berusat stönande och stånkande, och ett dunkande basljud som hördes på avstånd. När allt var över, hade orden försvunnit. De naglade sig fast i min hals och vägrade komma ut.

Jag var 15 år gammal när jag blev utsatt för sexuella övergrepp, flera gånger under en kort tidsperiod. Jag var rädd för att jag aldrig skulle komma över det.

I många månader hörde jag samma flåsande i mina öron varje gång jag skulle gå och lägga mig. Ångesten, skammen och känslan av att jag var smutsig pinade och fanns hos mig, natt och dag. Jag använde mycket rusmedel, sökte mig till farliga situationer och önskade att jag skulle dö.

Trots att det som jag fick genomgå var hemskt, var jag också otroligt lyckligt lottad. Att jag mådde illa gick nämligen inte obemärkt förbi.

Min nöd upptäcktes i skolan

Min lärare i skolan såg att allt inte riktigt var som det skulle. Och eftersom jag kunde inte tala högt om det, bad läraren mig att skriva om det. På det sättet började allt så småningom bli bättre. Utan denna okuvliga och modiga människa hade jag kanske aldrig berättat om det som hänt mig till någon.

Polisen, sjukskötarna och socialarbetarna tog väl hand om mig. Ingen försökte leda, pressa eller förringa mig och mina erfarenheter då händelseförloppet utreddes. Sakkunniga lyssnade på mig och förklarade varför det var nödvändigt att göra en barnskyddsanmälan.

”Ett enda möte kan vara början till en räddning. Det kan vara just det ögonblicket som den unga gått och väntat på så att hen äntligen får tala ut och gråta. Av erfarenhet vet jag också att trots att man kanske inte genast vågar tala ut, är redan det att någon ställer frågan en uppmuntrande och förstärkande signal som visar att det finns människor som bryr sig.”

Jag vet att jag var privilegierad när jag efter allt det som hänt mig fick vara i en trygg famn hemma, gråta och få tröst. Den värme och trygghet som jag fick tog mig över de värsta stunderna.

Men trots att det som jag hade att berätta togs väl emot och behandlades, hade jag ändå önskat mig mera stöd. Jag fick ingen krishjälp, och så småningom hamnade de traumatiska händelserna i bakgrunden. Eftersom det var omöjligt för mig att tala om det så kort tid efter händelsen, skulle den behandlas senare. Men till sist glömdes den bort helt.

Det var svårt att ens tänka på det skedda. Jag hade behövt en människa som hade

vågat möta och ta sig an övergreppet med mig. Nu kom inte läkningsprocessen ens i gång. Vi alla förblev tysta och försökte glömma. Men för mig var traumat en ständig följeslagare. Flåsandet fanns med i mina mardrömmar ännu efter att jag fyllt tjugo.

Fråga, lyssna, trösta

Fem år senare dök minnesbilderna som jag så länge hade försökt tysta upp igen. Panikattackerna och ångesten fick mig på knä igen. Jag var tvungen att stå ansikte mot ansikte med mitt förflutna, vare sig jag ville det eller inte.

Under återhämtningsprocessen gick mina tankar gång på gång till händelserna men också veckorna som följde efter det. Varje uppmuntrande möte med en vuxen som lyssnade på mig kom tillbaka till mig och gav mig kraft att orka vidare. Varenda en av dessa människor bidrog till att jag klarade mig. Jag är evigt tacksam för deras insats.

Nu reser jag runt och delar med mig av mina erfarenheter för om det var nåt som en 15-årig jag, ett offer för sexuellt våld, hade velat höra då, så är det allt kommer att bli bra igen. Det tog många år för mig att återhämta mig från allt. Det krävdes också många år av terapi, men det var ändå möjligt.

Jag vill uppmuntra alla ungdomsarbetare att modigt gå och fråga unga om saker som de kanske går och bär på, trots att det kanske känns lite skrämmande. Jag vill uppmuntra er att sträcka fram handen och att mötas, trots att det känns jobbigt och trots att ni ofta har bråttom.

Och trots att det känns svårt att föra frågan på tal, upplevde i alla fall jag att de direkta frågorna var också de lättaste:

- Har någon gjort dig eller försökt göra något som du inte har varit okej med?
- Har det hänt någonting som nu efteråt känns svårt eller otäckt?
- Om du inte kan tala om det, kan du i stället skriva ner det på ett papper?

Direkta frågor kan besvaras till exempel genom en nickning med huvudet. Antydningar för däremot saker och ting inte framåt.

Ett enda möte kan vara början till en räddning. Det kan vara just det ögonblicket som den unga gått och väntat på så att hen äntligen får tala ut och gråta. Av erfarenhet vet jag också att trots att man kanske inte genast vågar tala ut, är redan det att någon ställer frågan en uppmuntrande och förstärkande signal som visar att det finns människor som bryr sig.

Att avslöja det som hänt är otroligt skrämmande. Ett skrik för hjälp är en enorm ansträngning av den unga. Det kräver att stunden och människan är de rätta. Du behöver inte vara psykiater eller expert för att möta den unga. Du är betydelsefull just sådan som du är, som en trygg och pålitlig vuxenperson. Det räcker att du är där och lyssnar.

Genom att fråga, lyssna och trösta kan du rädda ett helt liv. Du kan vara den enda som får tillfälle att berätta för den unga att allt kommer att bli bra igen.

2 GROOMING – ETT FENOMEN I FÖRÄNDRING

I detta avsnitt belyser experter som är specialiserade på sexuella övergrepp och sexuellt våld mot barn och unga fenomenet och hur det utvecklas. De berättar om forskning och terminologi kring ämnet. Relevant lagstiftning presenteras också.

Eveliina Karhu

2.1 Sexuella övergrepp mot barn som fenomen

Det är svårt att ge en noggrann uppskattning på hur utbrett fenomen sexuella övergrepp mot barn egentligen är, eftersom endast en bråkdel av våldet kommer till myndigheternas kännedom. Därför är undersökningar där man frågar vuxna eller barn om deras våldsupplevelser i barndomen viktiga för att förstå och få grepp om fenomenet. (Hillis, Mercy, Amobi & Kress 2016; Stoltenborgh, van Ijzendoorn, Euser & Bakerman-Kranenburg 2011.) När man ser på fenomenet i en internationell kontext, har det uppskattats att 18 procent av flickorna och åtta procent av pojkarna har utsatts för sexuella övergrepp (Stoltenborgh m.fl. 2011, 89).

Institutet för hälsa och välfärd (THL) genomför vartannat år en skolhälsoenkät där det sedan 2010 har funnits med frågor om sexuella övergrepp och sexuellt våld (THL 2020). Enligt skolhälsoenkäten 2019 angav cirka sju procent av eleverna i grundskolans åk 8 och 9, gymnasiet åk 1 och 2 och i yrkesskolan att de blivit utsatta för sexuellt våld under det senaste året. Flickorna rapporterade oftare än pojkarna att de upplevt sexuellt våld: 10 procent av flickorna från olika årskurser berättade att de upplevt sexuellt våld under det senaste året. För pojkarnas del var motsvarande siffra cirka fyra procent. Av eleverna i åk 4 och 5 meddelade mindre än två procent att de upplevt beröring eller påtvingad beröring av sexuell karaktär under det senaste året. Det fanns ingen märkbar skillnad med avseende på kön. (THL 2019.) De inrapporterade upplevelserna av sexuellt våld ligger i linje med internationell forskning som visar att såväl flickor som pojkar löper risk för att bli utsatta för sexuellt våld i vilken ålder som helst, men flickorna i synnerhet efter pubertetsåldern (United Nations Children's Fund 2017, 7).

I skolhälsoenkäten kartlades också barn och ungas upplevelser av sexuella trakasserier. Högstadiееlever och elever i andra stadiet fick svara på frågor om störande sexuella förslag eller antastande, och lågstadiееlever om sexuella kommentarer, förslag, meddelanden och framställning av bildmaterial. Sexuella trakasserier ser ut att vara mer allmänna hos barn och unga än erfarenheter av sexuellt våld. En femtedel av högstadiееleverna och eleverna i andra stadiet rapporterade att de varit med om sexuella trakasserier. Skillnaden mellan flickor och pojkar var betydande, eftersom en tredjedel av flickorna hade upplevt störande sexuella förslag eller trakasserier, medan andelen bland pojkar var klart mindre. (THL 2019.)

Fagerlund, Peltola, Kääriäinen, Ellonen och Sariola (2014) har forskat i barns erfarenheter av sexuellt våld under åren 1988–2013. Enligt deras forskning har barns erfarenheter av sexuellt våld minskat sedan 1988, men samtidigt bör man observera att på årsnivå ger olika studier olika resultat. Till exempel enligt Fagerlund m.fl. (2014) och Luopa, Kivimäki, Matikka, Vilkki, Jokela, Laukkarinen och Paananen (2014) angav 4–20 procent av flickorna respektive 1–9 procent av pojkarna i högstadieåldern att de under år 2013 upplevt sexuellt våld. Också det som betraktas som sexuellt våld har ändrats under årens lopp; lockande av barn i sexuellt syfte blev kriminaliserad så sent som 2011 (Fagerlund m.fl. 2014, 73).

Sexuella trakasserier och sexuellt våld i digitala medier

Barns erfarenheter av sexuellt innehåll och sexuella handlingar på nätet tas upp i en europeisk rapport (Smahel, Machackova, Mascheroni, Dedkova, Staksrud, Ólafsson, Livingstone & Hasebrink 2020). Mindre än en femtedel av barnen hade mottagit en oönskad begäran om sexuell information, såsom information om barnets kropp eller sexuella erfarenheter. Det var ändå fler flickor än pojkar som hade fått en oönskad begäran om sexuell information. En tredjedel av barnen hade sett sexuella bilder på internet eller någon annanstans. Oftast kommer barn i kontakt med sexuella bilder via digitala kanaler. I nästan alla länder var det fler pojkar än flickor som varit i kontakt med sådant bildmaterial. (Smahel m.fl. 2020, 82–91.)

Enligt skolhälsoenkäten i Finland har allt fler barn och ungdomar i högstadiet eller andra stadiet varit med om sexuella trakasserier via digitala medier. Sexuella trakasserier per telefon eller på internet har ökat bland eleverna i samtliga årskurser. Jämfört med enkäten för två år sedan har fler flickor än pojkar utsatts för sexuella trakasserier. (THL 2019.)

Den teknologiska utvecklingen har på många sätt påverkat sexuella övergrepp som riktar sig mot barn och ungdomar. Sexuella övergrepp med fysisk kontakt mot ett barn kan bandas in och spridas vidare. Barn kan också lockas och tvingas till att själv framställa sådant bildmaterial. Personer med ett sexuellt intresse för barn behöver inte nödvändigtvis själva träffa barnet för att rikta sexuellt våld mot denne. (Home Office 2010, 11–12.)

Idag har förövarna lättare tillgång till allt fler barn (United Nations Office on Drugs and Crime, UNODC, 2015, 15) som i allt yngre ålder är aktiva till exempel i sociala medier (Europol 2019, 31). I en global jämförelse är redan en tredjedel av alla som använder internet barn (Broadband Commission for Sustainable Development 2019, 6). Europeiska unionens brottsbekämpande myndighet Europols centrum för bekämpning av cybelbrott (EC3) varnar att lockande av barn i sexuellt syfte utgör ett allvarligt hot inom Europeiska unionen

(Europol 2019, 31). Den internationella kriminalpolisorganisationen Interpol har en databas med över 1,5 miljoner bilder och videor som innehåller sexuellt våld mot barn, vilket också visar på problemets omfattning (Interpol 2020). Organisationer som analyserar bildmaterial rapporterar om en ökande mängd bildmaterial av detta slag (INHOPE 2019, 18).

”Enligt skolhälsoenkäten i Finland har allt fler barn och ungdomar i högstadiet eller andra stadiet varit med om sexuella trakasserier via digitala medier. Sexuella trakasserier per telefon eller på internet har ökat bland eleverna i samtliga årskurser. Jämfört med enkäten för två år sedan har fler flickor än pojkar utsatts för sexuella trakasserier.”

Teknologin och de digitala plattformarna innebär att förövarna har mindre risk att åka fast. Risken har dock inte eliminerats helt. Samtidigt innebär den teknologiska utvecklingen att det kan finnas bevismaterial för sexualbrott mot barn, till exempel

meddelanden, bilder och videomaterial. Detta bevismaterial kan utnyttjas för att spåra kriminella och hitta offren som sedan kan hjälpas. (UNODC 2015, 18–21.)

Sexuellt våld är ett tabubelagt ämne

Forskningsresultat om hur stor andel av barnen berättar om det sexuella våld de varit med om vittnar om att det finns ett behov av att föra det på tal och lyssna noga. Enligt information som samlats in från vuxna uppskattar man att över hälften av offren inte berättar om det sexuella våld de varit med om som barn och väldigt få kontaktar myndigheter. (London, Bruck, Wright & Ceci 2008, 31.)

THL:s skolhälsoenkät visar på samma trend. En dryg fjärdedel av högstadieeleverna och eleverna i andra stadiet hade under det senaste året berättat om sexuella trakasserier eller våld för en pålitlig vuxenperson. Flickorna delade med sig av sina erfarenheter med en trygg vuxen oftare än vad pojkarna gjorde. En dryg tredjedel av lågstadieeleverna berättade om sexuella trakasserier eller våld för en pålitlig vuxenperson. (THL 2019.)

Det har konstaterats att barn och unga berättar om sexuellt våld som de utsatts för mer sällan än om andra våldsupplevelser. Mest sannolikt berättar ett barn om det hen varit med om för en vän. (Fagerlund m.fl. 2014, 119–120.) Rädda Barnens utredning om barn och ungas erfarenheter av sexuella trakasserier mellan ungdomar i digitala medier stödjer detta resultat. När barn och ungdomar upplever sexuella trakasserier agerar de enligt utredningen oftast genom att blockera den som trakasserar och berätta om det skedda för en kompis. Största delen skulle inte berätta om det för en vuxen. (Pelastakaa Lapset 2018, 21.) Å andra sidan har det konstaterats att barn och unga som blivit utsatta för sexuellt våld på nätet mycket ogärna berättar om det skedda för någon. Det egna agerandet kan framkalla skuld känslor eller barn och unga kan vara rädda för att de kanske anses vara medskyldiga till det sexuella våldet. (Palmer 2015, 8.)

Uppmuntra barnet att tala och söka hjälp

Sexuellt våld mot barn och unga är en traumatisk erfarenhet som kan ha långtgående konsekvenser (t.ex. Molnar, Buka & Kessler 2001). Att det sker på internet betyder inte att det inte skulle ha lika stor effekt på barnet (Hamilton-Giachritsis, Hanson, Whittle & Beech 2017, 30), men däremot kan våld ha olika innebörd för olika individer (Hanson 2017).

Sexuellt våld som barnet i tidig ålder utsätts för och i synnerhet framtagning och spridning av material kan ha stor inverkan på individen även i vuxen ålder. Vuxna berättade i en internationell studie att de känner att delning av bilder aldrig tar slut eller att bilderna kommer att finnas kvar för evigt. De upplevde en slags kraftlöshet inför fenomenet; nästan lite som att det sexuella våldet skulle upprepas igen. Majoriteten av svarandena var oroade över att bli igenkända av bilderna eller videomaterialet. En del berättade att de de facto också blivit igenkända. (Canadian Centre for Child Protection 2017, 148, 165.)

Den teknologiska och digitala utvecklingen innebär att fenomenet får nya uttryck. Men oberoende om sexuellt våld sker på nätet eller i den fysiska verkligheten är det ett faktum att största delen av barnen inte berättar om det de varit med om för vuxna. Då finns det en risk för att barn och unga inte får den hjälp och stöd som de skulle behöva. Därför är det viktigt att professionella yrkesmänniskor försöker uppmuntra barn och unga att dela med sig av det de varit med om, även om det känns svårt.

”Forskningsresultat om hur stor andel av barnen berättar om det sexuella våld de varit med om vittnar om att det finns ett behov av att föra det på tal och lyssna noga.”

Källor

Broadband Commission for Sustainable Development 2019. Child Online Safety: Minimizing the Risk of Violence, Abuse and Exploitation Online.

Tillgänglig: https://broadbandcommission.org/Documents/working-groups/ChildOnlineSafety_Report.pdf (hänvisning 22.6.2020).

Canadian Centre for Child Protection Inc. 2017. Survivors' survey – Full report 2017. Canadian

Tillgänglig: https://protectchildren.ca/pdfs/C3P_SurvivorsSurveyFullReport2017.pdf (hänvisning 22.6.2020).

Europol 2019. Internet Organised Crime Threat Assessment IOCTA. Haag: European Union Agency for Law Enforcement Cooperation.

Fagerlund, Monica, Peltola, Marja, Kääriäinen, Juha, Ellonen, Noora & Sariola, Heikki 2014.

Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013: Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Hamilton-Giachritsis, Catherine, Hanson, Elly, Whittle, Helen & Beech, Anthony 2017. "Everyone deserves to be happy and safe" A mixed methods study exploring how online and offline child sexual abuse impact young people and how professionals respond to it. Lontoo: NSPCC.

Hanson, Elly 2017. The Impact of Online Sexual Abuse on Children and Young People.

Teoksessa Brown, Jon. Online Risk to Children: Impact, Protection and Prevention, ensimmäinen painos. New York: John Wiley & Sons, Ltd, 97–122.

Hillis, Susan, Mercy, James, Amobi, Adaugo & Kress, Howard 2016. Global Prevalence of Past-year Violence Against Children: A Systematic Review and Minimum Estimates. Pediatrics, 137(3), e20154079.

Home Office 2010. Child Exploitation and Online Protection Centre (CEOP): The way forward.

Tillgänglig: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228968/7785.pdf (hänvisning 22.6.2020).

INHOPE 2019. Annual Report 2018. Tillgänglig: https://www.inhope.org/media/pages/the-facts/download-our-whitepapers/3976156299-1576235919/2019.12.13_in_annual_report_digital.pdf (hänvisning 29.4.2020).

Interpol 2020. International Child Sexual Exploitation database. Tillgänglig: <https://www.interpol.int/Crimes/Crimes-against-children/International-Child-Sexual-Exploitation-database> (hänvisning 29.4.2020).

London, Kamala, Bruck, Maggie, Wright, Daniel B. & Ceci, Stephen J. 2008. Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers. *Memory* 16(1), 29–47.

Luopa, Pauliina, Kivimäki, Hanne, Matikka, Anni, Vilkki, Suvi, Jokela, Jukka, Laukkarinen, Essi & Paananen, Reija 2014. Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000–2013: Kouluterveyskyselyn tulokset. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Raportti 25/2014. Tillgänglig: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-280-5> (hänvisning 22.6.2020).

Molnar, Beth E., Buka, Stephen L. & Kessler, Ronald C. 2001. Child Sexual Abuse and Subsequent Psychopathology: Results From the National Comorbidity Survey. *American Journal of Public Health* 91(5), 753–760.

Palmer, Tink 2015. Digital Dangers – The impact of technology on the sexual abuse and exploitation of children and young people. Tillgänglig: <https://www.barnardos.org.uk/sites/default/files/uploads/digital-dangers.pdf> (hänvisning 22.6.2020).

Pelastakaa Lapset 2018. Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja siihen liittyvä kiusaaminen digitaalisessa mediassa. Tillgänglig: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2018/08/31131602/Sexting_raportti_web-002.pdf (hänvisning 29.4.2020).

Smahel, David, Machackova, Hana, Mascheroni, Giovanna, Dedkova, Lenka, Staksrud, Elisabeth, Ólafsson, Kjartan, Livingstone, Sonia & Hasebrink, Uwe 2020. EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries. *EU Kids Online*. Doi: 10.21953/lse.47fdeqj0l0fo.

Stoltenborgh, Marije, van IJzendoorn, Marinus H., Euser, Eveline M. & Bakermans-Kranenburg, Marian J. 2011. A Global Perspective on Child Sexual Abuse: Meta-Analysis of Prevalence Around the World. *Child Maltreatment* 16(2), 79–101.

THL (Institutet för hälsa och välfärd) 2019. Skolhälsoenkät 2019. Tillgänglig: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset> (hänvisning 29.4.2020).

THL (Institutet för hälsa och välfärd) 2019. Skolhälsoenkäts frågeformulär. Tillgänglig: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kyselyn-toteuttaminen/kyselylomakkeet> (hänvisning 29.4.2020).

United Nations Children’s Fund (UNICEF) 2017. *A Familiar Face: Violence in the lives of children and adolescents*. New York: UNICEF.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) 2015. *Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children*. New York: United Nations Office.

Pauliina Sillfors

2.2 Grooming eller lockande av barn i sexuellt syfte – vad handlar det om?

Grooming (eller grooming) betyder lockande av barn i sexuellt syfte. Med barn avses i denna artikel minderåriga barn under 18 år (se artikel 2.3 i handboken). Grooming hänvisar till en sådan strategi och växelverkan som siktar på sexuellt våld mot en minderårig, såsom lockande av barn till sexuella handlingar eller sexuell kontakt med ett barn (Webster m.fl. 2012). Att locka barn till sexuellt våld innefattar alla sådana handlingar, ord och budskap som förövaren använder sig av mot barn eller personer i barnets närmiljö (Sørensen 2015).

Trots vissa riskdefinitioner som förknippas med att man kan falla offer för brott (såsom svåra hemförhållanden), kan vem som helst falla offer för sexuellt våld. På motsvarande sätt kan förövarna som gjort sig skyldiga till sexualbrott ha mycket varierande bakgrunder. Enligt flera undersökningar är offret oftast en flicka och förövaren en man. Trots den starka könsuppdelningen enligt statistiken kan vi anta att sexuella övergrepp mot pojkar förekommer mer än vad vi kanske anar (Pelastakaa Lapset 2011). Bland förövarna finns även kvinnor som kan utöva grooming och sexuellt våld mot såväl pojkar som flickor.

Syftet med grooming är alltså att utsätta en minderårig för sexuellt våld. Typiskt hänvisar grooming till förövarens olika tekniker som inte i sig innehåller fysiskt våld men som ändå siktar på det (Lanning 2018). Grooming anses ofta vara en slags process som kan ta minuter, timmar, dagar eller månader beroende på den vuxnas mål och den ungas reaktioner (Webster m.fl. 2012). Genom den försöker förövaren få offret att agera till synes frivilligt

(Sørensen 2015). Men förövaren kan ändå använda flera olika tekniker och beteendemönster som kan vara väl övervägda, planerade eller spontana (O’Leary m.fl. 2017). Förövaren kan gå tillväga stegvis genom att skapa ett känslomässigt och förtroligt förhållande till offret (Webster m.fl. 2012), men likaväl kan kontakten handla om direkta och snabba kommentarer med avsikt att skapa förvirring hos mottagaren och locka barnet till sexuella syften (Elliot 2017). Förövaren kan använda flera metoder samtidigt (Reeves m.fl. 2018) för att kontrollera barnet. Det kan handla om att anpassa sitt agerande och sina medel utifrån hurdan och hur gammalt barn eller hurdan miljö det är fråga om.

Förövaren kan till exempel ge barnet någonting som barnet upplever sig behöva, såsom spelkrediter, märkeskläder, bilskjuts eller leksaker. Förövaren kan också försöka svara mot barnets emotionella behov, t.ex. erbjuda barnet vuxensällskap eller falskt sällskap av en jämnårig, närvaro, acceptans, beröm och positiv återkoppling. Förövaren kan försöka försätta barnet i en situation där barnet upplever sig vara beroende av de nyttigheter eller

”Förövaren kan till exempel ge barnet någonting som barnet upplever sig behöva, såsom spelkrediter, märkeskläder, bilskjuts eller leksaker. Förövaren kan också försöka svara mot barnets emotionella behov, t.ex. erbjuda barnet vuxensällskap eller falskt sällskap av en jämnårig, närvaro, acceptans, beröm och positiv återkoppling.”

den vänskap som förövaren erbjuder (Bennett m.fl. 2014). Förövaren kan också kontakta barnet och hänvisa till ”ett gemensamt intresse” som de har, till exempel en hobby som är viktig för barnet. Eller så kan förövaren ljuga och säga att hen tampas med liknande problem som barnet.

Grooming handlar många gånger om att förövaren kommer med alternativa förklaringar för att omintetgöra sina handlingars sexuella innebörd och på det sättet minimera risken för att bli avslöjad eller misstänkt (Sørensen 2015). Förövaren kan bädda in innehåll med sexuella anspelningar i en vardaglig diskussion (Webster m.fl. 2012) för att förvränga barnets uppfattning om vad som är acceptabelt umgänge mellan en vuxen och ett barn. Olika sexuella antydningar och förslag som vävs in i diskussionen kan också

ändra samtalet så att barnet hamnar i en situation där det inte vet hur man ska vara och agera. (Pelastakaa Lapset 2011.) Förövaren kan vädja till barnets känslor, och väcka skuld känslan i situationer där offret inte gör såsom den vuxna vill (Sørensen 2015).

En person som riktar sig in på sexuellt våld kan försöka skapa ett förtroligt förhållande till personer i barnets närmaste krets, såsom vårdnadshavare, vänner och personer som är med i barnets hobbyer eller i skolan. På det sättet kan man upprätthålla kontakten med barnet, minska risken för att åka fast eller manipulera personer omkring barnet när misstankar väcks (Lanning 2010). Förövarna kan alltså använda direkta medel eller agera indirekt och överraskande så att barnen och föräldrarna kan ha svårt att förstå vad förövarns egentliga intentioner är.

Att bli offer för sexualbrott kan ofta framkalla en känsla av skam och skuld. Rädsla, skuld, skam och tanken om att man själv är medskyldig till det skedda kan vara förlamande (Pelastakaa Lapset 2013). Det att den vuxna förövaren normaliserar sitt agerande, snedvrider barnets uppfattning och vädjar till känslor gör att det ofta är svårt för barnet att frigöra sig ur situationen (Laitinen 2007; Lampainen 2011). Barnet kan också bli utsatt för hot eller utpressning. Om förövaren är någon som står barnet nära, kan barnet också vara rädd för vilka konsekvenser det kan få för de som står barnet nära.

Grooming i digitala medier

Att locka barn till sexuella handlingar är inget nytt fenomen. Men digitala medier har fört med sig nya sätt att hålla kontakt och skapa sociala nätverk samt helt nya kanaler för vuxna som är ute efter sexuella övergrepp (INHOPE 2019). Att locka barn i sexuellt syfte på nätet och med hjälp av olika tekniska lösningar som finns att tillgå har blivit ett växande problem överallt i världen (International Centre for Missing & Exploited Children 2017). Det är skäl att minnas att många mekanismer som utvecklats för att skydda barn i offline-miljöer såsom föräldrarnas kontroll och geografiska begränsningar inte skyddar barn på nätet på samma sätt (Unicef 2012). Till exempel ett barn som är hemma i en till synes trygg miljö kan kontaktas av människor överallt i världen utan att föräldrarna har direkt kontroll över det.

Via nätet kan barnet till exempel lockas att delta i "förtroliga", sexuellt färgade samtal och ta intima bilder eller videofilmer av sig själv (Nikolovska 2020). Via webbkameran kan barnet också lockas till att utföra sexuella handlingar eller att bevittna sådana (Webster m.fl. 2012, Nikolovska 2020). Bild- eller videomaterial som tagits på ett barn används i sexuellt syfte och för att tvinga barnet att skicka fler bilder eller videofilmer av sig själv (Webster m.fl. 2012). Förövarna kan också kommunicera med varandra: de kan dela information om hur man på olika sätt kan locka barn till sexuella handlingar, minimera risken för att åka fast samt sprida sexuellt material till varandra (O'Connell 2003). Avsikten med grooming och utpressning som sker på nätet kan vara också att utsätta barnet för sexuella övergrepp i det verkliga livet, utanför nätet.

Digitala medier har dessutom minskat risken för att åka fast som tidigare ur förövarens perspektiv hade att göra med att etablera kontakt med barnet. Nuförtiden kan barn lätt träffa människor som de inte känner utan att föräldrarna vet om saken. De kan kommunicera med dessa människor med medel som är bortom föräldrarnas kontroll. Och trots att vuxna kanske kallar dessa förövare för "främlingar", kan de snabbt utvecklas till vänner i de digitala mediernas sociala strukturer. (Home Office 2010.) Barnet kan till exempel lita på upplevd anonymitet och på stundens ingivelse ge sig in i ett väldigt öppet samtal som på mycket kort tid utvecklas till en djup relation. Förövaren kan kontakta barnet till exempel på olika spelplattformar eller appar, och en ihärdig kontakt kombinerat med uppvaktning kan få barnet att svara på meddelanden trots att denne kanske i början inte var intresserad av kontakt med personen i fråga. (Pelastakaa Lapset 2011.)

Via nätet har en vuxen sexualförövare möjlighet att nå ut till hundratals barn samtidigt (Webster m.fl. 2012; Briggs m.fl. 2011). På nätet kan brottslingen kommunicera med barnet genom att använda flera falska profiler och samla in information om barnet som sedan utnyttjas i grooming och utpressning (Rashid m.fl. 2013). Förövaren kan också samla in information om barnets närmiljö, geografiska hemvist och föräldrarnas kontroll – för att minimera risken för att åka fast (Chiang & Grant 2017). En vuxen kan på internet ge falska uppgifter om sig själv och ha till exempel falsk profil där åldern anges vara densamma som barnets ålder. Ett barn eller en ung person kan på riktigt bli förtjust i en vuxen med falsk profil. (Pelastakaa Lapset 2011.) Men alltid är det inte så att förövaren låtsas vara yngre utan i stället utnyttjar den maktposition som vuxenstatus ger (Beech m.fl. 2013).

Ett barn bygger upp sin identitet på nätet: det är viktigt för barnet att få positiv återkoppling av andra och att bli accepterad (Pelastakaa Lapset 2011). Internet har också en viktig roll för unga, också som en del av den sexuella utvecklingen och det naturliga intresset för sexualitet och för bildandet av intima relationer (Ainsaar & Löf 2010). Barn och unga tycker att det är rätt vanligt att be om att få eller skicka intima bilder till sina jämnåriga: intima bilder, uttryck av intimitet och sexuellt färgade meddelanden är idag en naturlig del av ungas intima relationer med varandra. Detta kan i sin tur påverka barnens förmåga att identifiera situationer där en vuxen ber om att få bildmaterial för att missbrukas för sexuella syften. (Pelastakaa Lapset 2018.)

Att kommunicera via en bekant apparat och i en bekant miljö kan skapa en falsk trygghetskänsla hos barnet. Unga anser inte nödvändigtvis att personer som de träffat online är okända utan snarare vänner som finns på nätet (Pelastakaa Lapset 2011). Förövaren kan till exempel skicka barnets närstående eller vänner en "vänförfrågan" på olika digitala plattformar, och då är det svårt för barnet att uppfatta personen som främmande eller en potentiell riskfaktor (Nikolovska 2020). En ungdomsarbetare bör komma ihåg att en förövare med sikte på sexuellt våld har också på nätet som mål att bygga ett förtroligt förhållande till de personer och vänner som står barnet nära.

Grooming via digitala medier innebär med andra ord inte alltid en långvarig kontakt mellan förövaren och barnet, eller en gradvis sexualisering av kontakten. Manja Nikolovskas studie (2020) stödjer iakttagelsen om en relativt snabbt framskridande groomingprocess. Enligt studien tog det förövaren i genomsnitt tre dagar efter att kontakt hade etablerats att be om bildmaterial, telefon- eller videosamtal, träff eller information om var offret är bosatt. Av dessa gick barnet oftast med på att avslöja den geografiska positionen och att skicka en bild av sig själv inom två dagar efter begäran. Över hälften av offren gick med på att träffa förövaren och mindre än hälften på att tala i telefon med denne. Detta innebär att vuxna har väldigt lite tid att överhuvudtaget ingripa i en situation där barnet löper risk för att bli utsatt för sexuellt våld. Det snäva tidsfönstret framhäver också betydelsen av förebyggande åtgärder.

Grooming utanför digitala medier

Det är skäl att minnas att förövaren kan kontakta barnet både offline och online samtidigt. Uppdelningen mellan fysiska och digitala miljöer kan vara konstgjord om bägge två är en del av situationen med sexuellt våld och barnets upplevelse (Hamilton-Giachrisis 2017). Å ena sidan filmas och sprids material som innehåller sexuellt våld i fysisk kontakt med barn i allt högre grad på nätet. Å andra sidan behöver förövarna inte längre träffa barnet fysiskt för att utsätta denne för grooming eller sexuellt våld: de kan locka eller tvinga barnet att utföra sexuella handlingar framför en webbkamera. (Home Office 2010.) Samtidigt har man kunnat konstatera att kommunikationen i digitala medier och grooming i internetmiljö skiljer sig fundamentalt jämfört med den kontaktsökning med barn i sexuellt syfte som sker offline (t.ex. Nikolovska 2020).

Barn kan alltså utsättas för sexuellt utnyttjande och våld också öga mot öga utanför de digitala medierna. Enligt forskning är förövaren i dessa fall oftast en familjemedlem, en släkting eller någon annan som har nära kontakt med barnet (Home Office 2010). Ju yngre barnet är, desto större är sannolikheten att förövaren finns i barnets närmaste krets (Finkelhor & Ormrod 2000). Om förövaren finns inom familjen, kan denne i princip också utsätta barnet för grooming, men beteendet kan vara svårt att särskilja från föräldrarnas normala beteendemönster som förknippas med närhet och uppvaktning eller att ge barnen gåvor och pengar. Termen "grooming" började ursprungligen användas för att beskriva en

situation där en utomstående familjebekant utsätter barnet för sexuella övergrepp. Man tänkte att grooming var ett tillvägagångssätt hos dem som på grund av sitt arbete var i kontakt med barn och ville utnyttja situationen och förtroendet som uppstått. (Lanning 2018.)

Förövaren kan etablera kontakt med barnet till exempel genom barnets eller barnets familjs gemensamma hobbyer, religion eller intressen (Bjørnseth m.fl. 2018; Spraitz m.fl. 2018; Quadara m.fl. 2015). Förövaren kan försöka "groma" vuxna som står barnet nära så att de upplever att förövaren är en trygg vuxen i barnets liv

(Sullivan & Beech, 2002) och ger förövaren möjlighet till oövervakad kontakt med barnet (Colton, Roberts & Vanstone, 2012). Förövaren kan i offline-miljö använda sig av samma tekniker som online, dvs. erbjuda vänskap, beröm, positiv återkoppling och materiella saker. Dessutom kan förövaren vädja till barnets känslor, utnyttja sin auktoritet, använda leken som ett sätt att komma närmare barnet och ge alternativa förklaringar till sina handlingar för att omintetgöra deras sexuella betydelse, såväl offline som online för att få offret att gå med på allt.

”Trots att tvång inte nödvändigtvis är kopplat till situationen, betyder det inte att barnet inte skulle vara offer för sexuellt våld eller att förövaren inte skulle bära huvudansvaret.”

Trots att tvång inte nödvändigtvis är kopplat till situationen, betyder det inte att barnet inte skulle vara offer för sexuellt våld eller att förövaren inte skulle bära huvudansvaret. Det är alltid förövaren som bär huvudansvaret för de övergrepp som barnet blir utsatt för – också om barn och unga själva testat sina gränser och använt ett sexuellt präglat språk. (Pelastakaa Lapset 2011). Barnens vårdnadshavare och yrkesmänniskor som jobbar med barnen bör ha tidsenlig information om sexuell grooming och sexuellt våld mot barn. Också barn själva bör ha information så att de kan känna igen situationer som kan leda till att de hamnar i en sårbar ställning. Barn och unga bör ges sanningsenlig information som passar deras ålder och utveckling, också om de medel som förövaren använder samt om olika former av sexuellt våld mot barn.

Källor

Ainsaar, M. & Löf, L. 2010. Online behaviour related to child sexual abuse; Literature report.

Tillgänglig: http://www.childrenatrisk.eu/robert/public/Online_behaviour_related_to_sexual_abuse.pdf (hänvisning 30.4.2020).

Beech, A. & Elliot, I. 2013. Identifying Sexual Grooming Themes Used by Internet Sex Offenders, *Deviant Behavior*, 34(2), 135–152.

Bennett, N. & O'Donohue, W. 2014. The construct of grooming in child sexual abuse: Conceptual and measurement issues. *Journal of child sexual abuse*, 23(8), 957–976.

Bjørnseth, I. & Szabo, A. 2018. Sexual violence against children in sports and exercise: a systematic literature review. *Journal of child sexual abuse*, 27(4), 365–385.

Briggs, P., Simon, W. T. & Simonsen, S. 2011. An exploratory study of Internet-initiated sexual offenses and the chat room sex offender: Has the Internet enabled a new typology of sex offender?. *Sexual Abuse*, 23(1), 72–91.

Chiang, E. & Grant, T. 2017. Online grooming: moves and strategies. *Language and Law= Linguagem e Direito*, 4(1), 103–141.

Colton, M., Roberts, S. & Vanstone, M. 2012. Learning lessons from men who have sexually abused children. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 51(1), 79–93.

Elliot, Ian A. 2017. *Self-Regulation Model of Sexual Grooming. Trauma, Violence and Sexual Abuse 2017*. vol 18 1 83–97. SAGE.

Hamilton-Giachritsis, C., Hanson, E., Whittle, H. & Beech, A. 2017. "Everyone deserves to be happy and safe" A mixed methods study exploring how online and offline child sexual abuse impact young people and how professionals respond to it. London: NSPCC.

Home Office 2010. *Child Exploitation and Online Protection Centre (CEOP): The way forward*. Tillgänglig: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228968/7785.pdf (hänvisning 22.6.2020).

INHOPE (2019). *Annual Report 2018*. Tillgänglig: https://www.inhope.org/media/pages/the-facts/download-our-whitepapers/3976156299-1576235919/2019.12.13_ih_annual_report_digital.pdf (hänvisning 30.4.2020).

International Centre for Missing & Exploited Children ICMEC 2017. *Online Grooming of Children for Sexual Purposes: Model Legislation & Global Review*.

Lanning, K. 2010. *Child molesters: A behavioral analysis (5th ed.)*. Alexandria, VA: National Center for Missing & Exploited Children.

Lanning, K. 2018. The evolution of grooming: Concept and term. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(1), 5–16.

Nikolovska, M. 2020. *The Internet as a creator of a criminal mind and child vulnerabilities in the cyber grooming of children*. JYU dissertations. Tillgänglig: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7963-8> (hänvisning 30.4.2020).

O'Connell, R. 2003. *A typology of child cybersexexploitation and online grooming practices*. Cyberspace Research Unit, University of Central Lancashire.

O'Leary, P., Koh, E. & Dare, A. 2017. *Grooming and child sexual abuse in institutional contexts*. Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse.

Pelastakaa Lapset 2011. Grooming internetissä ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tillgänglig: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2016/02/01123848/Grooming-raportti_final1.pdf (hänvisning 30.4.2020).

Pelastakaa Lapset 2018. Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja siihen liittyvä kiusaaminen digitaalisessa mediassa. Tillgänglig: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2018/08/31131602/Sexting_raportti_web-002.pdf (hänvisning 30.4.2020).

Quadara, A., Nagy, V., Higgins, D. & Siegel, N. 2015. Conceptualising the prevention of child sexual abuse.

Rashid, A., Baron, A., Rayson, P., May-Chahal, C., Greenwood, P. & Walkerdine, J. (2013). Who am I? analyzing digital personas in cybercrime investigations. *Computer*, 46(4), 54–61.

Reeves, J., Soutar, E., Green, S. & Crowther, T. 2018. Children and young people's vulnerabilities to grooming. *Contemporary childhood*, 119–133.

Sørensen, K. 2015. Grooming – A Strategic Process. I verket *Is It Really That Bad. An anthology of online sexual abuse of children and young people*. Copenhagen: Save the Children Denmark, 33–46.

Spraitz, J., Bowen K. & Strange, L. 2018. Proposing a behavioral taxonomy of priest sexual grooming. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 7(1): 30–43. DOI: 10.5204/ijcsd.v7i1.387.

Sullivan, J. & Beech, A. 2002. Professional perpetrators: Sex offenders who use their employment to target and sexually abuse the children with whom they work. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 11(3), 153–167.

Unicef 2012. Child safety online: Global challenges and strategies. UNICEF Innocenti Research Centre. Tillgänglig: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/ict_eng.pdf (hänvisning 30.4.2020).

Webster, S., Davidson, J., Bifulco, A., Gottschalk, P., Caretti, V. Pham, T. & Graparo, G. 2012. European online grooming project: Final report. Tillgänglig: https://www.researchgate.net/publication/257941820_European_Online_Grooming_Project_-_Final_Report (hänvisning 30.4.2020).

Janita Tasa

2.3 Ord har betydelse – att definiera olika begrepp

Sexuellt våld är en handling som kränker en persons integritet och människovärde. Sexuellt våld mot barn och unga handlar alltid om maktmissbruk av en vuxen. På grund av sin ålder är barn och unga aldrig kompetenta att ge sitt samtycke till sexuella handlingar av en vuxen. (Greijer & Doek 2016, 19–20.)

När vi talar om sexuella trakasserier, grooming (eller grooming) eller sexuellt våld mot barn, är det viktigt att använda rätta begrepp. Ord har betydelse – de skapar bilder i våra huvuden och är med att skapa en gemensam världsbild. Begrepp som har att göra med sexuellt våld mot barn är inte entydiga och man använder olika begrepp i olika situationer och sammanhang. (Greijer & Doek 2016, 1.) Till exempel i lagstiftningen och i brottsrättsliga sammanhang talar man om sexuella övergrepp mot barn, medan de som jobbar med barn och unga i stället bör använda begrepp som respekterar barnens rättigheter och tala om sexuellt våld mot barn.

Den här artikeln definierar centrala begrepp gällande sexuella trakasserier, grooming (eller grooming) eller sexuellt våld mot barn. I artikeln hänvisar man i huvudsak till barn, eftersom i den nationella och internationella lagstiftningen samt i begreppsapparaten är termen "barn" allmänt förekommande. I den här artikeln avses med termen "barn" alla de som är under 18 år. Vi inleder med att definiera sexuella rättigheter för de utgör utgångspunkten också när det gäller att skydda barn.

Sexuella rättigheter

Sexuella rättigheter är varje individs grundläggande rättigheter, och att de uppfylls är av central betydelse för personens välbefinnande och ett balanserat liv. Med sexuella rättigheter avses personens rätt att bestämma över sin sexualitet. Varje individ ska ha rätt att bestämma över sin kropp och ge uttryck och utlopp för sin sexualitet samtidigt som man respekterar andras rättigheter. Sexuella rättigheter handlar dessutom om rätten att få information om sexualitet och sexuell hälsa, rätten att bestämma om användningen av preventivmedel, relationer eller tillökning. (Ilmonen & Korhonen 2015, 6–7.)

Sexuella rättigheter har definierats genom sju olika principer som är följande:

- rätten till egen sexualitet
- rätten till information om sexualitet
- rätten att skydda sig och bli skyddad
- rätten till tjänster kring sexuell hälsa
- rätten till jämlikhet och icke-diskriminering
- rätten till integritet
- rätten att påverka

(Ilmonen & Korhonen 2015, 10.)

Sexuellt våld

Sexuellt våld är ett omfattande begrepp som innebär att individens sexuella integritet och självbestämmanderätt kränks avsiktligt (THL 2020, 9). Sexuellt våld mot barn handlar om att en vuxen person eller någon som är klart äldre än barnet missbrukar barnet för sexuella ändamål. En vuxen kan använda makt, undertrycka eller göra barnet illa. (Greijer & Doek 2016, 19–20; THL 2020, 9.)

Sexuellt våld som riktas mot barn inbegriper såväl fysiska som icke-fysiska sexuella handlingar och övergrepp. Också försök till en sexuell handling riktad mot ett barn är sexuellt våld. Att till exempel röra vid barnet eller tvinga barnet till sexuellt umgänge är också sexuellt våld. (Greijer & Doek 2016, 19–21; WHO 2016, 14.) Detsamma gäller även att sexuellt penetrera en annan persons kropp vaginalt, analt eller oralt med en kroppsdel eller ett föremål utan dennes samtycke (Istanbulkonventionen 53/2015, 20).

Även icke-fysiskt men sexuellt färgat beteende såsom voyerism eller sexuella trakasserier räknas som sexuellt våld (WHO 2016, 14). Att filma sexuell kontakt med och mot ett barn och att sprida material på nätet är också sexuellt våld (Greijer & Doek 2016, 22–23).

Som synonym för begreppet 'sexuellt våld' används i vissa sammanhang begreppet 'sexualvåld'. Strafflagen (39/1889) använder begreppet 'sexuellt utnyttjande av barn'. Det är ändå viktigt att komma ihåg att ur offrets synvinkel handlar våld aldrig om en sexuell upplevelse, och en sexuell handling mot ett barn alltid är en våldshandling (THL 2020, 9). Därför rekommenderar vi begreppet 'sexuellt våld mot barn'.

Sexuella trakasserier

Sexuella trakasserier är verbalt, icke-verbalt och/eller fysiskt icke-önskvärt beteende med avsikt att kränka en persons människovärde. Det kan vara hotfullt, fientligt, nedvärderande eller nedsättande till sin natur. (Istanbulkonventionen 53/2015, 21.) Sexuella trakasserier är typiskt sådant att det upprepas, men även en enskild uppsåtlig handling kan uppfylla rekvisiten för sexuella trakasserier i lagstiftningen (Pelastakaa Lapset 2018, 5).

Till sexuella trakasserier hör till exempel icke-önskvärd fysisk beröring, förslag eller krav på sexuell samvaro, sexualiserade kommentarer, gester eller blickar samt visning av sexuell bild- eller textmaterial (UNESCO 2010, Tasa-arvoaltuutettu 2019). I digitala medier kan sexuella trakasserier handla om att man delar nätsidor, bilder och videomaterial med sexuell innehåll med barnet (Pelastakaa Lapset 2018, 5).

Att locka barn sexuellt – grooming

Att locka barn i sexuellt syfte (gromning eller grooming) är en process där en vuxen avsiktligt lockar barnet till synes frivilligt till samvaro med avsikt att utöva sexuellt våld antingen på internet eller i fysisk kontakt (Greijer & Doek 2016, 51–52; Lanzarotekonventionen 88/2911, 15–16). Grooming kan handla om att förövaren skapar en förtrolig relation med barnet och eventuellt också med barnets närmaste krets (INHOPE 2019, 55).

Grooming som begrepp syftar ofta på en mer långvarig process där förövaren försöker skapa ett tätt förhållande med barnet. Det bör dock noteras att de digitala medierna har fört med sig nya och lätta kanaler genom vilka en vuxen kan närma sig barn (INHOPE 2019, 55), och grooming kan vara ett snabbt och direkt sätt att få kontakt med barnet där första kontakten och den faktiska sexuella handlingen sker på en relativt kort tid (Greijer & Doek 2016, 52).

Sexting

Sexting (skriva sexiga meddelanden) handlar om att skicka eller få sexuella meddelanden, bilder eller filmmaterial, oftast genom en telefon. Sexting förekommer i synnerhet bland unga, och ofta i samförstånd mellan dem. (Greijer & Doek 2016, 44.) Sexting-meddelanden kan innehålla till exempel bilder där någon poserar halvnaken eller naken, sexuella emojis eller uppmaningar om att skicka sexuellt bildmaterial (Pelastakaa Lapset 2018, 5).

Sexting har sina risker för det är möjligt att sexuella bilder eller videofilmer delas vidare via digitala medier till exempel i trakasserings- eller mobbnings syfte. En nakenbild av ett barn eller en ung person kan spridas okontrollerat på nätet. Att sprida nakenbilder är olagligt i Finland. (Greijer & Doek 2016, 44; INHOPE 2019, 55.)

Sextortion

Sextortion (sexual extortion) syftar till utpressning med sexuella bilder eller annat material. Förövaren kan utpressa barnet eller den unga att skicka mera bild- eller videomaterial eller delta i sexuella handlingar för att få pengar eller andra nyttigheter. Förövaren kan hota med att sprida bildmaterial till olika digitala plattformar. Att utöva utpressning med sexuella bilder kan vara en del av processen med att locka barn i sexuellt syfte. (Greijer & Doek 2016, 52–53.)

Bildmaterial som vittnar om sexuellt våld

Bildmaterial som vittnar om sexuellt våld mot barn är bilder eller videomaterial där barnet är föremål för sexuellt våld antingen i en verklig eller simulerad miljö eller där bilden fokuserar på barnets genitalier (Lanzarotekonventionen 88/2011, 14; Greijer & Doek 2016, 38–40). Bildmaterial som oftast tagits fram för att tillfredsställa en vuxen persons sexuella behov (Pelastakaa Lapset 2018, 6).

Bildmaterialet kan vara filmat av barnet självt, barnet kan vara ensamt eller tillsammans med ett annat barn eller en vuxen på videon eller bilden. Vardagliga bilder av barn och unga kan missbrukas och läggas till vuxenpornografiskt bildmaterial eller vardagliga bilder kan kommenteras med sexuella antydningar eller betonas på barnets genitalier (Pelastakaa Lapset 2018, 6).

I vissa sammanhang används också begreppet 'barnpornografi' för bildmaterial på barnet som handlar om sexuellt våld. Begreppet bör dock undvikas, eftersom det inte beskriver den verklighet där barnet blivit utsatt för en sexuell handling. Bild- och videomaterial är också bevismaterial för ett allvarligt brott som riktats mot ett barn. (INHOPE 2019, 54–55.)

Människohandel

Människohandel med barn kan handla om exploatering av barn på många olika sätt, till exempel att barn utnyttjas som arbetskraft. Sexuellt våld mot barn är ett utspritt fenomen inom människohandel som riktar sig mot barn. (Greijer & Doek 2016, 61.)

För sexuellt våld mot barn i samband med människohandel används ofta begreppet 'att tvinga barn till prostitution' eller 'barnprostitution'. Detta avser alla sexuella handlingar där barnet eller tredje parten ges eller lovas ersättning för sexuella tjänster. (Lanzarotekonventionen 88/2011, 13–14; Greijer & Doek 2016, 29–30.) Människohandel som riktar sig mot barn innefattar även lagring och spridning av bildmaterial som handlar om sexuellt våld mot barn (HE 103/2014, 8).

Begreppet 'prostitution' bör undvikas, eftersom det inte beskriver den verklighet där barnet utsätts för grovt sexuellt våld. Vi rekommenderar att man i stället använder begreppet 'människohandel som riktar sig mot barn' eller 'människohandel i samband med sexuellt våld mot barn'.

Begrepp i strafflagen

I strafflagen (kapitel 17, 18–19 §) hänvisas till en bild eller bildupptagning som föreställer en situation där ett barn (under 18 år) är föremål för en verklig eller verklighetstrogen sedlighetssårande handling. Innehav och spridning av bilder eller bildupptagningar där ett barn är föremål för en sedlighetssårande handling är straffbara handlingar. Vi rekommenderar att man använder begreppet 'bildmaterial som vittnar om sexuellt våld mot ett barn' för sexuellt bildmaterial som kränker barnets rättigheter.

Om sexualbrott föreskrivs i kapitel 20 i strafflagen. Sexuellt utnyttjande av barn (6 §) innebär enligt lagen att man genom beröring eller andra sexuella handlingar utsätter ett barn under 16 år för sexuellt utnyttjande. Sexuellt utnyttjande av barn är det också fråga om i situationer där ett barn är under 18 år och gärningsmannen är barnets förälder eller står i en ställning till barnet som motsvarar en förälders (till exempel lärare eller idrottstränare). Vi rekommenderar att man i stället för begreppet 'sexuellt utnyttjande av barn' använder begreppet 'sexuellt våld mot barn'.

Kapitel 20 (8b §) i strafflagen handlar om lockande av barn i sexuella syften. Detta begreppsliga uttryck respekterar barnets rättigheter. I strafflagen avses med lockande av barn i sexuella syften lockande av barn under 18 år till ett möte eller andra kontakter där syftet är att tillverka bilder eller bildupptagningar som på ett sedlighetssårande sätt visar ett barn, sexuellt umgänge eller annan sexuell handling med ett barn.

Källor

Greijer, Susanna & Doek, Jaap 2016. Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse. Tillgänglig: <http://luxembourgguidelines.org/> (hänvisning 27.3.2020).

HE 103/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Tillgänglig: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_103+2014.pdf (hänvisning 1.4.2020).

Ilmonen, Kamomilla & Korhonen, Elina 2015. Seksuaalioikeudet. Väestötietosarja 28. Helsinki: Nord Print Oy.

INHOPE 2019. Annual Report 2018. Tillgänglig: https://www.inhope.org/media/pages/the-facts/download-our-whitepapers/3976156299-1576235919/2019.12.13_ih_annual_report_digital.pdf (hänvisning 26.3.2020).

Istanbulkonventionen 53/2015. Artikel 36, 40. Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2015/20150053> (hänvisning 1.4.2020).

Lanzarotekonventionen 88/2011. Artikel 19, 20, 23. Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088> (hänvisning 1.4.2020).

Pelastakaa Lapset 2018. Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja siihen liittyvä kiusaaminen digitaalisessa mediassa. Tillgänglig: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2018/08/31131602/Sexting_raportti_web-002.pdf (hänvisning 26.3.2020).

Strafflagen (Rikoslaki) 19.12.1889/39. Luku 17: 18–19 §, luku 20: 6, 8b §. Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001> (hänvisning 1.4.2020).

Tasa-arvovaltuutetu 2019. Seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä. Tillgänglig: <https://www.tasa-arvo.fi/seksuaalinen-hairinta> (hänvisning 1.4.2020).

THL 2020. Bildjusckin, Katriina, Ewalds, Helena, Hietämäki, Johanna, Kettunen, Hanna, Koivula, Tanja, Mäkelä, Jukka, Nipuli, Suvi, October, Martta, Peltonen, Joonas & Siukola, Reetta. Väikivaltakäsitteiden sanasto. Työpaperi 1/2020. Helsinki. Tillgänglig: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139150/URN_ISBN_978-952-343-211-6.pdf (hänvisning 26.3.2020).

UNESCO 2010. UNESCO Anti-harrassment policy. Tillgänglig: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000258969> (hänvisning 1.4.2020).

WHO 2016. INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children. Tillgänglig: <https://www.who.int/publications-detail/inspire-seven-strategies-for-ending-violence-against-children> (hänvisning 26.03.2020).

Jenni Kreivi

2.4 Lagar, rättigheter och anmälningsskyldighet

I denna artikel sammanställer vi de viktigaste lagarna och rättigheterna med hänsyn till teman som behandlas i handboken och beskriver kort anmälningsskyldigheten och förloppet av en eventuell straffprocess.

Tidsenlig lagstiftning finns på adressen: www.finlex.fi

BARNETS RÄTTIGHETER

FN:s konvention om barnets rättigheter är en människorättskonvention som gäller alla som är under 18 år. Konventionen innehåller alla barns mänskliga rättigheter och en förpliktelse för staten att genomföra dem. Konventionen har fyra allmänna principer: barn får inte diskrimineras, barnets bästa ska beaktas, barn ska ha rätt till liv samt att barn ska ha rätt att delta och bli hörda. Konventionen innehåller tiotals punkter där barn skyddas till exempel från sexuellt utnyttjande och försäljning av barn.

Mera information om barns rättigheter finns på Unicefs webbplats: www.unicef.fi/lapsen-oikeudet-2/konventionen-om-barnets-rattigheter-hela-texten

STRAFFLAGEN (39/1889)

20 kapitel (563/1998) om sexualbrott

I strafflagen har stadgats om flera straffbara sexualbrott. Det är bra att vara medveten om att det finns ett flertal olika sexualbrott, men man behöver inte vara insatt i de olika brottsrubriceringarna. Bland annat följande klassificeras som sexualbrott enligt strafflagen:

- Våldtäkt
- Grov våldtäkt
- Tvingande till sexuell gärning
- Sexuellt utnyttjande
- Sexuellt antastande
- Sexuellt utnyttjande av barn
- Grovt sexuellt utnyttjande av barn
- Grov våldtäkt mot barn
- Köp av sexuella tjänster av ung person
- Lockande av barn i sexuella syften

SKYDDSÅLDERSGRÄNS

I Finland är den allmänna skyddsåldersgränsen för sexuell umgänge 16 år. Under 16-åringar anses därmed inte kunna ge ett giltigt samtycke till samlag eller annan sexuell gärning med en vuxen. En äldre person har ansvar att ta reda på barnets ålder. Om förövaren är barnets förälder eller en person som kan jämföras med en förälder i förhållande till barnet och bor i samma hushåll med barnet, är skyddsåldersgränsen 18 år. Syftet med åldersgränsen är att skydda minderåriga barn. Däremot är avsikten inte att ingripa i förhållanden mellan två ungdomar som sällskapar. Enligt lagens restriktionsbestämmelse bedöms en gärning som inte innebär en kränkning mot barnets självbestämmanderätt inte som sexuell utnyttjande. Däremot förutsätts att skillnaden i ålder samt i psykisk och fysisk mognad inte är stor.

BARNSKYDDSLAGEN (417/2007)

Lagens syfte är att trygga barnets rätt till en trygg uppväxtmiljö, en harmonisk och mångsidig utveckling samt till särskilt skydd. Barnets föräldrar och andra vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets välfärd. Barnets föräldrar och andra vårdnadshavare ska trygga en harmonisk utveckling och välfärd för barnet. Barnskyddet ska stödja föräldrarna, vårdnadshavarna och andra personer som svarar för barnets vård och fostran i fostran av och omsorg om barnet genom att ordna behövliga tjänster och stödåtgärder. Barnet kan också vid behov placeras utom hemmet. Barnskyddet ska alltid beakta barnets bästa i första hand. När barnet eller familjen har problem eller utmaningar, är barnskyddets uppgift att hjälpa.

ANMÄLNINGSSKYLDIGHET

De som arbetar med barn och unga stöter på situationer där de måste göra en polis- eller barnskyddsanmälan. I barnskyddslagen har definierats de personer som har lagstadgad skyldighet att göra dessa anmälningar. Också andra aktörer kan följa lagens anda, trots att de inte har en skyldighet att göra så. Det är viktigt att i förväg utreda hur och var anmälningarna görs så att man i själva situationen vet hur man ska gå tillväga. Att bilda nätverk med olika myndigheter underlättar och förbättrar samarbetet. Polisen och barnskyddet kan kontaktas alltid om oron väcks utan att man nämner barnet eller den unga vid namn.

Barnskyddsanmälan bör göras om man bedömer att det finns skäl att utreda barnets behov av barnskydd. De bakomliggande orsakerna kan vara väldigt varierande och har att göra med behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar utvecklingen eller det egna beteendet. Dessutom bör en polisanmälan göras om man blir underrättad om ett sexualbrott mot en minderårig eller ett allvarligt brott, till exempel misshandel. Anmälan bör göras utan dröjsmål.

Anvisningar om att göra barnskydds- och polisanmälan: www.nusuvefo.fi
(på finska)

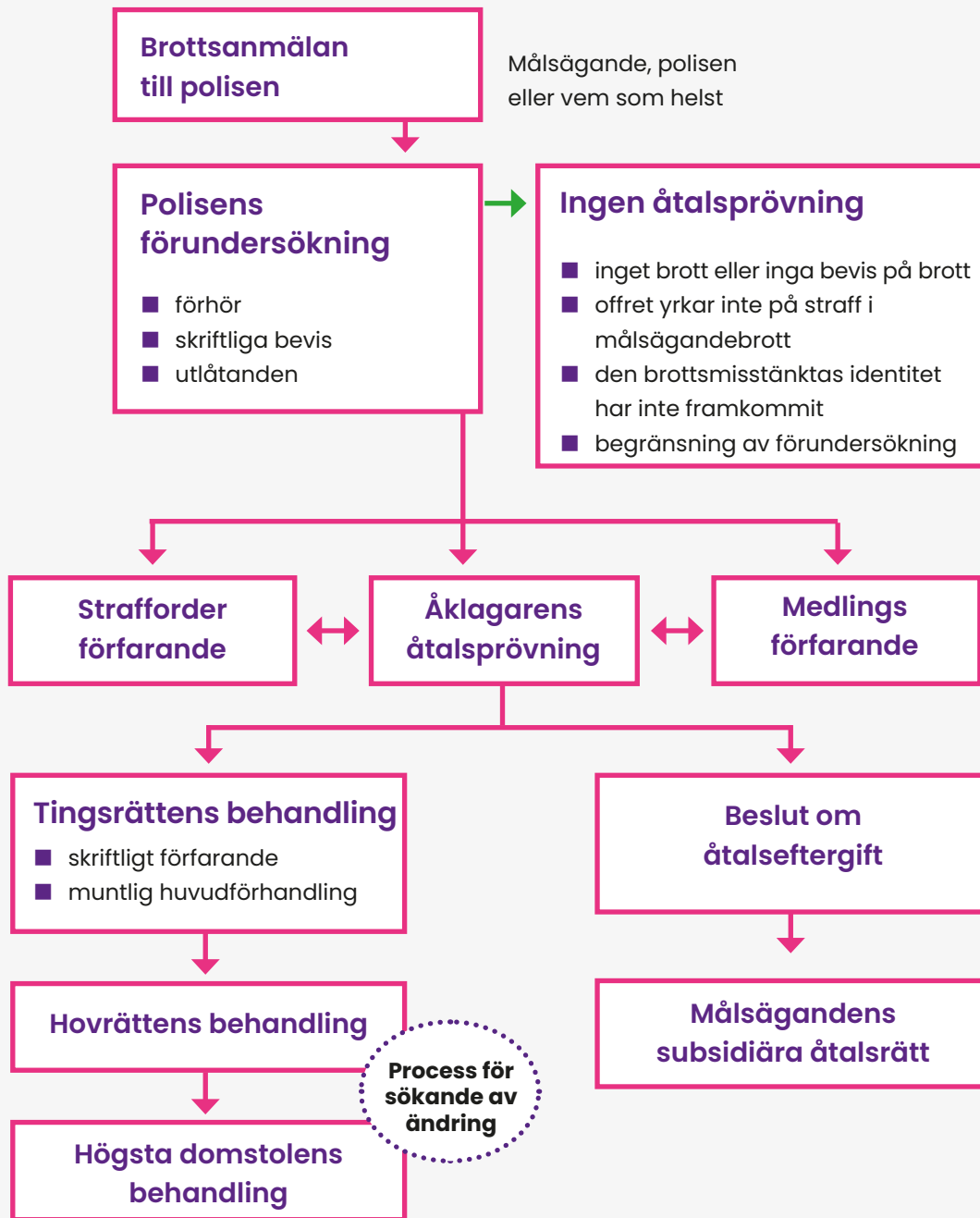
ATT GÖRA EN POLISANMÄLAN OCH STRAFFPROCESSEN

Vem som helst kan göra en polisanmälan, till exempel offret, polisen, vittnet eller en yrkesutbildad människa som gör den i sitt arbete. Polisanmälan kan göras på vilken polisstation som helst. Den kan göras genom ett personligt besök på polisstationen eller per telefon. En elektronisk brottsanmälan är avsedd för mindre brott som inte kräver omedelbart polisingripande. För anmälan behövs en så noggrann beskrivning som möjligt av vad som har hänt och vilka som är parter i ärendet, dvs. misstänkta vs. offer för brott. Anmälan kan göras också om man inte vet vem gärningsmannen är. Också eventuella vittnen bör anmälas till polisen. Det lönar sig att göra en polisanmälan så snabbt som möjligt efter att brottet har skett.

På följande sidan finns ett schema för hur brottsprocessen eventuellt framskrider. Man behöver inte klara sig ensam av brottsprocessen. Brottsofferjouren ger gratis rådgivning antingen ansikte mot ansikte, elektroniskt eller per telefon.

Mera information om straffprocessen och hur den framskrider finns bland annat på Brottsofferjourens webbplats: www.riku.fi/sv/guider-och-anvisningar/brottsprocess/

Brottsprocessen

(Brottsofferjouren 2020. Tillgänglig: www.riku.fi/sv/guider-och-anvisningar/brottsprocess/).

3 FÄRDIGHETER SOM STÄRKER UNGA

I detta avsnitt påminner experterna om vikten av sexualfostran och säkerhetsfärdigheter samt digitala säkerhetsfärdigheter som ingår i dem.

Joni Saarela

3.1 Säkerhetsfärdigheter stärker ungas självkänedom

Syftet med denna artikel är att klargöra vissa begrepp förknippade med människans eget jag och hjälpa läsaren att reflektera över hur man i sitt arbete kan bidra till ungas självkänsla, identitet och självrespekt samt främja deras känslomässiga och säkerhetsfärdigheter. Det är viktigt att proffs som arbetar med unga säkerställer att unga identifierar hotfulla situationer och vågar skydda sig själv och sina gränser.

Vårt moderna liv är en väg kantad av otaliga val mellan studier, yrken, människorelationer, hobbyer, föreställningar och information. Många frågar sig själva: "Vem är jag egentligen?" Speciellt aktuell är frågan i samband med stora förändringar i livet, till exempel i ungdomen (Rautio & Saastamoinen 2006, 9–11, 20). Uppfattningar om en själv, ens känslor och behov är inte alldeles enkla saker. Därför är det bra för en ungdomsarbetare att förstå de centrala begreppen kring människans jaguppfattning för att kunna stötta unga i utvecklingen.

Vad betyder jaguppfattning, jagbild och identitet?

Jaguppfattning är individens uppfattning om sig själv. Det handlar om jagbild, identitet och självkänsla. Precis som begreppet antyder är jaguppfattning en högst personlig och övergripande uppfattning om en själv och det egna jaget. (Yang 2018, 14.) Man kan tänka att denna uppfattning består av de meddelanden och signaler man får av andra. Individens

uppfattning om sig själv omformas och utvecklas utifrån erfarenheter, och dels därför försöker vi undvika misslyckanden när vi umgås med andra. (Mattila 2017, 12.)

Jagbilden är en del av vår uppfattning om oss själva. Ofta förknippas den med uppfattningen om vår kropp och fysiska väsen. Det är ändå ett bredare begrepp som återspeglar det hur personen ser sig själv i förhållande till andra människor och världen. Jagbilden skiljer sig från andra delar av jaget genom att den på ett beskrivande sätt svarar på frågan "hurdan är jag"? (Yang 2018, 15–16.) Till exempel teman som har att göra med sexuell utveckling och att skaffa barn har en stor inverkan på ungas uppfattning om sig själva och världen runt omkring, och därmed också deras jagbild (Mattila 2017, 13–14).

"Jaguppfattning är individens uppfattning om sig själv. Det handlar om jagbild, identitet och självkänsla."

Samhällets etablerade normer och ideal kan i värsta fall leda till att unga börjar ifrågasätta sig själva, och det i sin tur kan bidra till en negativ jagbild och bristande självrespekt. Unga som upplever detta kan till exempel börja tro att de är feta, fula eller även smutsiga, eller helt enkelt att någonting är fel med dem. Som en följd av detta kan unga förhålla sig med en viss försiktighet till sitt liv och vara rädda för att misslyckas. En positiv jagbild kan däremot ge redskap att förhålla sig till livet med mod och ett öppet sinne. Jagbilden utvecklas och förändras hela livet ut och på basis av den återkoppling vi får av oss själva, vår personlighet och vårt agerande. (Vernerfi 2014.)

Identitet är människans egen uppfattning om sig själv och svarar på frågan: "Vem är jag?" Olika roller i samfundet är också förknippade med detta. Rollerna kan vara väldigt olika: en dotter, en partner, en student eller en storebror. Att få dessa olika roller att gå ihop kan ibland kännas utmanande, till exempel när man utexamineras eller när ett parförhållande tar slut. (Teriö 2016.) Sexualidentitet är en av de viktigaste komponenterna i individens identitet (Mieli.fi 2020a). Det är personens individuella uppfattning om sitt kön som inte alltid motsvarar det kön som personen tilldelats vid födseln eller begränsar sig till bara man och kvinna (THL 2020).

Könsidentitet ska inte blandas med sexualidentitet som avser vår sexuella orientering och berättar om vem vi känner erotisk dragning till och blir förtjusta eller kära i (Setas asexualitetskommitté 2019, 4). Könsidentitet är inte bara en biologisk eller fysisk egenskap utan också ett uttryck för det sociala klimatet och uppfattningen om hur en man eller en kvinna ska vara. Eftersom normerna bestäms utifrån, kan det vara många som upplever att de inte uppfyller de krav som normerna ställer, vilket kan utmana hela identitetsutvecklingen. (Mieli.fi 2020a.)

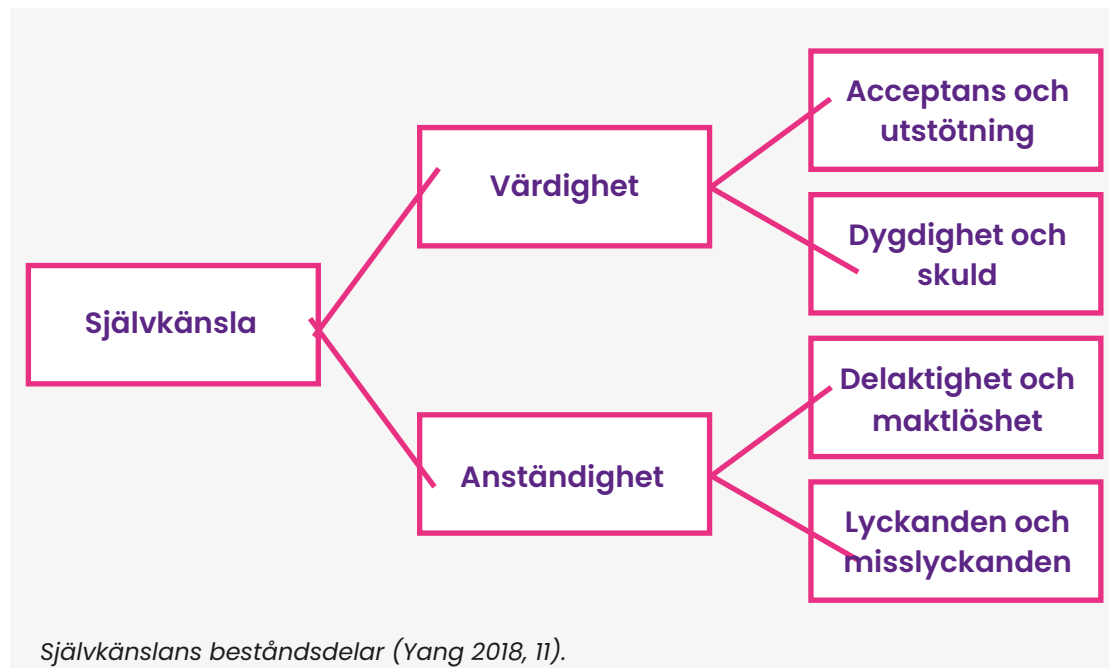
Också upprörande upplevelser kan ha en fundamental effekt och resulterar i att hela identiteten sätts i gungning och livet känns förvirrande och meningslöst. Uppfattningen

om en själv kan ifrågasättas eller man upplever att den försvinner helt. Reflektionerna och sökandet kan ändå leda till förnyelse och förstärkning, och genom återhämtning får man en upplevelse om att det är möjligt att återhämta sig från en kris och få styrka i livet framöver. I en utmanande livssituation kan man till och med upptäcka helt nya sidor, resurser eller personlighetsdrag och egenskaper hos sig själv. (Mielenterveystalo.fi 2020.)

Vad påverkar självkänslan?

Om jaguppfattning är att iakttä sig själv, beskriver självkänslan den känsla som individen inombords har om sig själv. Den är starkt förknippad med individens uppfattning om sig själv utan att egentligen vara synonymt för det. Bra självkänsla garanterar till exempel inte en känsla av varaktighet eller att man klarar av en viss uppgift. Den påverkar ändå det hur människan förhåller sig till världen omkring. (Mattila 2017, 15.)

Man kan tänka sig att självkänslan består av fyra undergrupper som alla är motsatser skapade av erfarenhet. Känslan av att bli accepterad eller inte beskriver hur väl den unga upplever att hen blivit mottagen av andra. Känslan av anständighet och skuld beror på till vilken mån den unga upplever att hen följt rådande standarder om vad som är anständigt eller inte. En upplevelse av delaktighet eller maktlöshet avser den ungas erfarenhet av sin förmåga att påverka sin omgivning och eventuella förändringar i den. Att lyckas eller misslyckas beskriver hur den unga upplever sig ha lyckats med saker som är betydelsefulla för honom eller henne. Dessa beståndsdelar är med och formar individens känsla av värdighet och duglighet som starkt bidrar till självkänslan. (Yang 2018, 10–11.)

Det är viktigt att förstå vilka faktorer påverkar självkänslan så att vi kan hjälpa och stödja unga på just de områden som påverkar deras självkänsla. När vi vet hur dålig självkänsla manifesterar sig hos unga och vad det betyder för deras liv, kan man i det egna arbetet välja lämpliga konkreta åtgärder som stödjer dem (Vernerfi 2014). Om unga till exempel upplever att de är odugliga när de inte har lyckats med att klä sina tankar i ord, kan man påminna dem om andra styrkor och framgångar som de har haft. Unga kan uppmuntras att till exempel skriva, rita eller på annat lämpligt sätt ge utlopp för sina tankar.

Sund självkänsla skyddar

En människa med en sund och bra självkänsla upplever sig vara uppskattad och viktig. Hen behöver inte kontinuerlig bekräftelse av andra om att man duger som man är utan är nöjd med sig själv och sina prestationer, litar på sig själv och känner sig bekväm också utan en ständig bekräftelse. (Yang 2018, 13.) En bra självkänsla betyder att man gillar sig själv och är ärlig och accepterande mot sig själv trots sina tillkortakommanden och fel. Att acceptera

känslor och besvikelser är viktigt; via dem lär vi oss att känna oss själva, vilket i sin tur bidrar till bra självkänsla. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019.)

”Självkänslan stärks av trygg samvaro med vuxna som lyssnar och uppmuntrar i vardagen, också under stunder av misslyckanden.”

Utmaningar och brister i självkänslan kan ta sig uttryck på olika sätt beroende på de olika komponenterna som självkänslan består av och deras förhållande till varandra. Till exempel en ung person som har en stark känsla av duglighet men en svag känsla av kompetens kan verka självcentrerad och arrogant. Å andra sidan kan en ung person överprestera eller bete sig asocialt om hen upplever sig vara kompetent, men har låg

självkänsla, dvs. känsla av värdighet. Den här typen av obalans i självkänsla kallas för defensiv självkänsla. Det är också möjligt att den unga upplever sig själv både oduglig och värdelös på samma gång. Då anses personens självkänsla som helhet vara svag och låg, vilket tar sig uttryck i negativitet och depression. (Yang 2018, 13.)

Om den ungas självkänsla är dålig eller de egna gränserna suddas ut, kan den unga få en känsla av att man inte behöver värdesätta sig själv eller visa respekt för sin integritet. Den unga kan kanske tro att vem som helst får beröra henne eller honom och göra det hur som helst. Detta i sin tur utsätter den unga för upplevelser av sexuellt våld i framtiden. Bra självkänsla skyddar i livets stormar. Den förebygger nedstämdhet och ökar välbefinnande, tillfredsställelse och hälsa. Den positiva upplevelsen av en själv kallas också för självsäkerhet. (Yang 2018, 16.)

Stärka den ungas självkänsla och välbefinnande

Självkänslan utvecklas hela livet ut och vuxna kan med sitt eget agerande stärka och stötta den. En god självkänsla ger unga mod att ta tag i utmaningar och få positiva upplevelser genom det (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019). En god självkänsla också förebygger grooming och sexuellt våld. Självkänslan stärks av trygg samvaro med vuxna som lyssnar och uppmuntrar i vardagen, också under stunder av misslyckanden. Det är viktigt att unga accepteras och duger just så som de är. Då lär de sig av sina misstag och att lita på sig själva. När unga har stödjande människor runt omkring sig, kan de tryggt förbättra sin livskompetens och ta emot framgångar och misslyckanden. Att bara fokusera på misstag eller komma med klander och förebråelser kan bli ödesdigert för den ungas självkänsla. Om känsloutbrott alltid leder till straff, känns det ångestfyllt och den unga känner sig värdelös. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019.)

De som arbetar med ungdomar har också ansvar för att stärka ungas självkänsla. Genom att stärka ungas känsla av kompetens kan man förbättra deras självförtroende (Mattila 2017, 12). När vuxna hjälper unga att komma över motgångar och jobbiga känslor, lär de sig så småningom själva att kontrollera sina känslor och att klara sig i livet. Ungas förmåga att hantera motstridigheter och konflikter stärks när de får en upplevelse av att vuxna står vid deras sida, också i stunder av misslyckanden och misstag. En ung som får stöd i sin uppväxt får stärkt självkänsla och verktyg att bli självständig samt en förmåga att skapa nära, långvariga och viktiga relationer. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019.)

Hobbyer och fritidsverksamhet har positiv inverkan på ungas välbefinnande. Durlak ja Weissberg (2007) påvisade i sin forskning att de unga som efter skolan deltog i organiserad eftermiddagsverksamhet utvecklades positivt vad gäller att visa känslor och attityder, positivt beteende och skolframgång. Speciellt verksamheten efter skolan utvecklade ungas självkänsla och -förtroende. Planeringen och genomförandet av verksamhet utifrån granskade uppgifter satt igång positiva förändringar hos ungdomar jämfört med ostrukturerad eftermiddagsverksamhet som inte såg ut att ha lika stor inverkan på unga. (Durlak & Weissberg 2007, 19–20.) Å andra sidan kan man inte utifrån forskning direkt påstå vilka aktiviteter fungerar bättre än andra (Ekeland, Heian & Hagen 2005, 794–797).

Verksamheten och aktiviteterna bör planeras utifrån ungas ålder så att de får positiva erfarenheter då de uppnår mål eller alternativt stöd i att hantera misslyckanden. Då man planerar aktiviteter som stärker självkänslan, är det bra att observera att kamratstöd kan ha mycket större betydelse för unga än det som vuxna säger (Mattila 2017, 51). Vuxna bör fästa uppmärksamhet vid alla delområden som bidrar till att stärka ungas självkänsla. Det ger dem verktyg att klara av utmaningarna senare i livet med respekt för integriteten (Vesterinen 2011, 77).

Att omsätta känslomässiga och säkerhetsfärdigheter i praktiken

Känslomässiga och säkerhetsfärdigheter avser ett arbetssätt som stärker ungas förmåga att identifiera och uttrycka sina känslor samt reglera sitt beteende. Syftet är att utveckla ungas sociala kompetens och relationer till andra. Genom att stärka dessa färdigheter kan vi ge unga verktyg och färdigheter att fungera i olika hotande eller risksituationer. Unga kan till exempel skydda sig själva om de utsätts för mobbning, trakasserier eller våldshandlingar. (Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2019, 3.) Förmågan att identifiera och bli medveten om sina känslor är grunden för känslomässiga färdigheter och självkännedom. I samspel med

andra behövs det en förmåga att känna igen och gestalta egna och andras känslor. Om unga inte riktigt klarar av att identifiera sina känslor, är det svårt att tolka också andras känslor. (Mieli.fi 2020b.)

”En vuxen kan genom sitt agerande stärka ungas känslomässiga färdigheter genom att vara närvarande, acceptera ungas känslor och genom att styra dem i positiv riktning.”

Utbildning i känslomässiga färdigheter betyder att man berättar för unga om olika känslor, hur de känns och varifrån de kommer. Det handlar om att man lär sig om sina känslor och hur de kan styras. Ibland kan det vara svårt för unga att förstå vad alla känslor och tillstånd egentligen betyder. Vuxnas uppgift är att lära vad en känsla betyder och färdigheter genom vilka unga kan ta sig över

jobbiga känslor. Att tala om känslor är den viktigaste och bästa känslomässiga färdigheten. (Befolkningsförbundet 2020.) Genom att förstå känslor blir man bättre rustad att förstå orsakerna till och konsekvenserna av känslor och fatta avvägda beslut och val i vardagen (Mieli.fi 2020b). Vuxna bör vägleda unga att ta hänsyn till andras erfarenheter för det utvecklar empatiförmågan hos unga. (Opetushallitus 2020). Trots att känslan säger vad som helst, måste vi kunna skilja rätt från fel och agera därefter. Man får till exempel inte sårta någon eller beröra någon utan lov oberoende av vad man känner. (Befolkningsförbundet 2020.)

En vuxen kan genom sitt agerande stärka ungas känslomässiga färdigheter genom att vara närvarande, acceptera ungas känslor och genom att styra dem i positiv riktning. För att lyckas med detta bör vuxna lära sig tålmod och att reagera lugnt på olika situationer. Det är viktigt att kunna erbjuda unga lugn närvaro trots svallande känslor eller oförmågan att sätta på ord på allt det känslomässiga. Att lyssna på unga utan att kritisera eller fördöma är värdefullt. Ibland räcker det att man bara finns till och är beredd att förundra sig över saker tillsammans med den andra. Då finns det också utrymme för den unga att uppleva olika känslor. En del känslor kan skapa ångest hos en vuxen eller kännas svåra, och då kan det hända att den unga förblir ensam med sina känslor. (Befolkningsförbundet 2020.) Vuxna bör vara medvetna om sina känslor och hur man bör hantera dem för att kunna stödja unga.

En pålitlig vuxen ger trygghet för den unga

Säkerhetsfärdigheter är förmågan att försvara sig själv och sina gränser. Det är också förmågan att vid behov säga nej, att lämna en hotfull situation och att be om hjälp samt att vända sig till en trygg vuxenperson. Säkerhetsfärdigheter stärker ungas förmåga att visa uppskattning för sig själv och för andra samt uttrycka sin vilja och åsikt. Det är viktigt att vi lär oss att värna om vår integritet samt respektera andras självbestämmanderätt och integritet. Målet är att öka ungas förmåga att identifiera och undvika hotfulla situationer, såväl ansikte mot ansikte som på webben. (Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2019, 229–230.)

Att respektera våra mänskliga rättigheter och okränkbarhet står i centrum av de känslomässiga och säkerhetsfärdigheterna. Fostran strävar efter att förebygga utanförskap,

”Syftet med säkerhetsfärdigheter är ur den ungas synvinkel att stärka ungas självkänsla, självkänedom och självförtroende. Detta bidrar till stärkta känslomässiga färdigheter och social kompetens samt kompisrelationer.”

acceptera olikheterna och värna om det mångkulturella och gemenskap, allas gemensamma välmående samt öka empatin. (Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2019, 10.)

Syftet med säkerhetsfostran är att förebygga att unga utsätts för sexuellt våld samt att stärka vissa sociala och funktionella färdigheter. På så sätt kan man främja ungas trygga uppväxt och förebygga våld, trakasserier och mobbning. Vuxna har en roll i detta, och säkerhetsfostran strävar efter att skapa ett tryggt ”skyddsnät” av vuxna runt unga.

Syftet med säkerhetsfärdigheter är ur den ungas synvinkel att stärka ungas självkänsla, självkänedom och självförtroende. Detta bidrar till stärkta känslomässiga färdigheter och social kompetens samt kompisrelationer. Unga får hjälp i att identifiera och undvika hotfulla situationer genom att deras medvetenhet om sin kropp och självbestämmanderätt stärks. Att stärka färdigheterna och modet lyckas när säkerhetsfostran ges i ungas vardag i referensgrupper tillsammans med en bekant vuxen och i samarbete med hemmen. (Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2019, 229–230.)

Unga bör också veta hur de ska gå tillväga i olika situationer och öva sina säkerhetsfärdigheter också i praktiken. I en hotfull situation är det bra om unga på ett tillräckligt tydligt, bestämt och övertygande sätt kan säga nej. Att helt enkelt säga nej och säga ifrån om situationen känns otrevlig kan redan hjälpa och förhindra att något värre ska hända. Efter det är det bäst att lämna platsen och situationen. Det är också helt okej att lämna situationen utan att säga ett ord, och det är viktigt för unga att veta de inte behöver tillstånd eller samtycke av någon för att gå från en situation som känns tvivelaktig.

Samma principer gäller även på nätet. Proffs som arbetar med unga måste se till att hen har tidsenlig information om säkerhetsfostran i anslutning till digitala medier (Santalahti 2018). Mera om temat finns i artikel 3.3 i denna handbok.

Ingen ska bli ensam med sina trista upplevelser utan unga ska uppmuntras att berätta för en pålitlig vuxenperson om det inträffade, även om själva händelsen redan har inträffat. Vuxna bör ingripa och stötta unga. Det är viktigt att poängtera att det inte spelar någon roll om den unga har själv accepterat en okänd person som vän på sociala medier, varit berusad eller på annat sätt bidragit till det skedda. Hen är inte skyldig, och det enda som spelar roll är att den unga känner sig trygg och får hjälp. (Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2019, 229–230.) Bemöt unga öppet, med respekt och genuint.

Källor

Cacciatore, Raisa & Korteniemi-Poikela, Erja 2019. Sisu, tahto, itsetunto – Portaatt itkupotkuraivareista aggression hallintaan. Helsingfors: Minerva Kustannus Oy.

Durlak, Joseph & Weissberg, Roger 2007. The Impact of After-School Programs That Promote Personal and Social Skills. Chicago, IL: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL).

Ekeland, Eilin, Heian, Frode & Hagen, Kåre Birger 2005. Can exercise improve self esteem in children and young people? A systematic review of randomised controlled trials. British Journal of Sports Medicine 39(11), 792–798.

Lajunen, Kaija, Andell, Minna & Ylenius-Lehtonen, Mirja 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Helsingfors: Punamusta Oy.

Mattila, Juuso 2017. Kuudesluokkalaisten minäpystyvyyden tukeminen luonnontieteissä. Pro gradu-avhandling. Avdelningen för tillämpande pedagogik och lärarutbildning. Östra Finlands universitet.

Mielenterveystalo.fi 2020. Minäkuva ja kriisin aiheuttamat muutokset. Tillgänglig: https://www.mielenterveystalo.fi/nuoret/itsearviointi_omaapu/oma-apu/toivo/Pages/osio_7.aspx (hänvisning 13.4.2020).

Mieli.fi 2020a. Identiteetti – Kuka minä olen? Tillgänglig: <https://mieli.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/identiteetti-kuka-mina-olen> (hänvisning 20.5.2020).

Mieli.fi 2020b. Tunnetaitojen perusteet. Tillgänglig: <https://mieli.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/tunnetaidot/tunnetaitojen-perusteet> (hänvisning 9.4.2020).

Opetushallitus 2020. Tunnetaitoja oppii harjoittelemalla. Tillgänglig: <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/tunteesta-tunteeseen-ohjaajan-opas/3-tunnetaitoja-oppii-harjoittelemalla> (hänvisning 19.4.2020).

Rautio, Pertti & Saastamoinen, Mikko 2006. Minuus ja identiteetti. Tammerfors: Tammerfors universitet.

Santalahti, Tarja 2018. Opettajan opas - Nuorten seksuaalisuus ja seksuaaliterveys. Tillgänglig: <https://www.koulunterveyskirjasto.fi/aihe/opettajalle-ja-opiskeluhoollolle/opettajan-opas-nuorten-seksuaalisuus-ja-seksuaaliterveys/oos00005> (hänvisning 19.4.2020).

Setan aseksuaalitoimikunta 2019. Tietopaketti aseksuaalisuudesta – Perustietoa käsitteistä, tukea oman identiteetin pohdintaan ja ohjeita liittolaisille ja ammattilaisille. Tillgänglig: https://www.dropbox.com/s/c76rb2obbg13rhy/Aseksuaalisuus_tietopaketti_2019.pdf?dl=0 (hänvisning 20.5.2020).

Teriö, Laura 2016. Minäkäsitys ja itsetunto. Tillgänglig: <https://blogit.gradia.fi/psykaa/minakäsitys-ja-itsetunto/> (hänvisning 19.4.2020).

THL (Institutet för hälsa och välfärd) 2020. Tasa-arvosanasto. Tillgänglig: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto#Sukupuoli-identiteetti> (hänvisning 20.5.2020).

Vernerfi 2014. Identiteetti, minäkuva ja itsetunto. Tillgänglig: <https://verneri.net/yleis/identiteetti-minakuva-ja-itsetunto> (hänvisning 23.4.2020).

Vesterinen, Sini 2011. Luokanopettaja – Lapsen itsetunnon tukija vai tuhoaja? Keinoja alkuopetusikäisen lapsen itsetunnon vahvistamiseksi. Pro gradu-avhandling. Lärarutbildning. Jyväskylän universitet.

Befolkningsförbundet 2020. Tunnetaidot. Tillgänglig: https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/seksuaalikasvatuksen-paakohdat/kehotunnekasvatus/tunnetaidot/ (hänvisning 11.4.2020).

Yang, Junyi 2018. Teachers' Role in Developing Healthy Self-esteem in Young Learners: A study of English language teachers in Finland. Pro gradu-avhandling. Avdelningen för tillämpande pedagogik och lärarutbildning. Östra Finlands universitet.

Krista Kokkonen, Saara Kokkonen & Netta Puustinen

3.2 Sexualfostran gör unga medvetna om sina gränser

I den här artikeln diskuterar vi hur sexuellt våld kan förebyggas och sexuella rättigheter främjas genom sexualfostran och att föra temat på tal. Varje ungdomsarbetare kan bidra till att stärka ungas egna gränser. Genom att tala modigt om sexuellt våld och egna gränser kan tabubelagda frågor förknippade med temat tas upp och rätt information och hjälp möjliggöras.

Sexuellt våld innehåller två svåra teman: sexualitet och våld (Nurmo 2009, 138). Att tala om sexualitet och sexuellt våld med den unga betyder inte att man behöver vara expert på temat. Förutom grundläggande information behövs bara förmågan att bemöta, lyssna och stöda.

Sexualfostran som en del av ungdomsarbete

Sexualfostran handlar om att ge information om sexualitet. Sexualfostran som baserar sig på forskningsresultat och ett positivt synsätt stödjer den ungas sexualitet och markeringen av egna gränser. Sexualfostran har en viktig roll i att förebygga sexuellt våld. Det handlar om att lära sig om bl.a. rättigheter och förpliktelser, social kompetens och känslomässiga färdigheter samt att hålla fast vid ens egna gränser.

Att tala om sexualitet och sexuellt våld hjälper unga att förstå vad sexuellt våld som bryter mot ens gränser egentligen handlar om. Det är viktigt att unga förstår att sexualitet är en

positiv resurs och att sex är något som gör gott för båda parterna. Sex ska alltid bygga på frivillighet, förtroende, likvärdighet, kommunikation, trygghet samt respekt för egna och andras gränser. Obehag, osäkerhet och rädsla signalerar att man närmar sig sina gränser. Det är viktigt att understryka för unga att det är helt okej att lyssna på sina känslor. Varje ung person ska ha rätt att i lugn och ro utforska sin sexualitet och sina gränser. Andra människor ska visa respekt för det. (Aaltonen 2012, 135.)

Alla människor har sina individuella gränser och de kan variera beroende på situation, människor och känslor. De definierar till exempel det om man vill bli berörd, vem får göra det och när. I vanligt tal avser gränser ofta den sexuella självbestämmanderätten. Den sexuella självbestämmanderätten betyder att varje människa ska ha rätt att bestämma över sin egen kropp och sin sexualitet. För unga kan 'egna gränser' vara någonting mer konkret att förstå än begreppet 'sexuell självbestämmanderätt'.

Såväl proffs som jobbar med unga som ungas närstående har ansvar för deras sexualfostran. De egna gränserna bör vara en del av ungas uppväxt och utveckling, både som ett ämne som studeras och i vardagliga möten med vuxna. På det sättet uppmanas unga kontinuerligt att hålla fast vid sina gränser och tala om tråkiga erfarenheter de varit med om. Samtal om gränser kan föras vid ett lämpligt tillfälle: till exempel en sexscen i en tv-serie kan vara en lämplig impuls att ta ämnet till tals eller när den unga berättar om en ny relation hen har inlett eller en ny bekanskap på nätet. Samtalet kan föras i helt vardagliga sammanhang.

”Att tala om sexualitet och sexuellt våld hjälper unga att förstå vad sexuellt våld som bryter mot ens gränser egentligen handlar om.”

Sexualfostran i vardagen sker inte alltid på den vuxnas initiativ utan kräver också mottaglighet att märka och ta fasta på det som den unga berättar eller att fästa uppmärksamhet vid situationer som man möter i arbetet. Både på nätet och på ungdomsgården kan ungdomsarbetaren plötsligt stå inför överraskande situationer som man måste reagera på. Unga kan till exempel diskutera sex med mycket bristfälliga kunskaper eller berätta om situationer där nakenbilder av minderåriga sprids på

nätet, vilket bryter mot lagen. Att ta fasta på bland annat sådana här situationer är en del av ungas sexualfostran.

Det är också bra att man i ungdomsarbetet regelbundet ordnar temakvällar där egna gränser och sexuellt våld reflekteras. Teman kan variera från grooming till exempelvis skyddsåldersgränser, tillhandahållande av kompensation för sexuell handling, icke-önskvärda bilder eller olovlig delning av bilder, sexrelaterad information och samtycke, sex där samtycke inte föreligger, sällskapande, värdering av ens egen kropp, vänskap samt sexualitet och sex som njutning.

Frågor att reflektera över med den unga:

- Är den unga förtjust i någon? Hur går det med pojk- eller flickvännen om man sällskapar?
- Hurdana spelregler hör till ett parförhållande?
- Har den unga hört eller sett nyheter om grooming (att söka kontakt i sexuellt syfte)?
- Vet den unga vad hen ska göra om man blir utsatt för grooming, trakasserier eller sexuellt våld?
- Har den unga någon gång berörts utan lov?
- Har den unga fått ångestskapande eller otäcka meddelanden i sociala medier?
- Har den unga fått ångestskapande eller otäcka bilder eller videofilmer i sociala medier, såsom avslöjande bilder, pornografi, redigerade foton osv.?
- Har den unga någon gång blivit erbjuden pengar eller en annan typ av ersättning för sexuell tjänst, som till exempel efter att man skickat avslöjande bilder?
- Har den unga någon gång hamnat i obekväma situationer?
- Vad är det som händer i den ungas vardag? Har hen vänner eller andra nära människor i sitt liv?
- Vilka saker ger glädje och njutning?
- Hur ser den unga på sin kropp och självkänsla?
- Är hon eller han oroad över sin sexualitet?

Sexuella rättigheter tillhör alla

Sexualfostran bidrar till att ungas sexuella rättigheter stärks. Med sexuella rättigheter avses olika aktörers definitioner om sexuella rättigheter, såsom Världsförbundet för sexuell hälsa (WAS) deklARATION om sexuella rättigheter, Internationella familjeplaneringsfederationens (IPPF) sexuella rättigheter samt Yogyakarta-principer. Sexuella rättigheter gäller för varje individ, och syftet med dem är att trygga individens rätt att bära ansvar och besluta om saker som berör den egna sexualiteten. Bland rättigheterna finns förpliktelsen att respektera andras rättigheter.

Befolkningsförbundets sexuella rättigheter är speciellt riktade till unga (Väestöliitto 2019):

1. Rätten till den egna sexualiteten

Alla människor ska ha rätt att känna sexuell lust, fantisera och uppleva sexuell njutning samt definiera och uttrycka sin sexuella läggning och sitt kön på det sättet man vill.

2. Rätten till information om sexualitet

Rätt till att fatta självständiga och ansvarsfulla beslut kan inte förverkligas utan information om sexualitet. Därför ska alla ha rätt att få sexualfostran som respekterar de sexuella rättigheterna.

3. Rätten att skydda sig själv och bli skyddad

Människor ska ha rätt till kroppslig integritet. Människor ska skyddas från sexuellt och könsbaserat våld. Alla ska ha rätt att bl.a. säga nej till sex och sexuella handlingar i vilket skede som helst, rätt att använda preventivmedel och medel som förhindrar könssjukdomar samt rätt att få hjälp och stöd om man har blivit utsatt för sexuellt våld eller dess hot. Samhällen och lagstiftningen har en betydande roll som garant för skyddet.

4. Rätten till tjänster för sexuell hälsa

Likvärdiga hälsotjänster som respekterar sexuella rättigheter tillhör alla. Tjänster för sexuell hälsa bör vara trygga, diskreta, av hög kvalitet och lättillgängliga oberoende av boplat. Alla ska ha rätt till bl.a. preventiv- och sexualrådgivning samt ett lämpligt preventivmedel oberoende av ekonomi och boplat, testning och behandling av sexuella sjukdomar samt en trygg abort.

5. Rätten att bli sedd

Alla människor – också unga och olika minoriteter – ska ha rätt att bli sedda och hörda samt rätt att uttrycka sin åsikt. Alla ska ha rätt att vara skyddade från sexuell och könsbaserad diskriminering, trakasserier och våld.

6. Rätt till integritet

Alla ska ha rätt att fatta själva beslut om sin sexualitet. Alla ska ha rätt att bestämma hur mycket eller till vem man vill berätta om sin sexualitet. Alla ska också ha rätt att besluta hurdana bilder och innehåll man delar om sig själv offentligt.

7. Rätt att påverka

Alla ska ha rätt att delta i och påverka beslut som har att göra med sexualitet. Unga ska ha rätt att bli hörda vid tillhandahållandet av tjänster. Unga ska ha rätt att få sexualfostran och säga sin åsikt om saker och beslut som påverkar ens sexualitet.”

Att tala om sexuellt våld ger unga lov att berätta

En proffs som arbetar med unga bör ta upp temat om sexuellt våld redan innan oro uppkommer. Att bli medveten om fenomenet, identifiera och tala öppet om det är av största vikt för att kunna förebygga sexuellt våld. Det ger också unga en möjlighet att prata om sina erfarenheter samtidigt som den vuxna signalerar att hen är beredd att höra och lyssna, även när det handlar om jobbiga saker. Du kan också visa att den unga kan återkomma till temat när som helst på nytt. Då temat tas upp, kan det hända att den unga inte vill berätta eller är beredd att tala om det.

Det finns en skam som förhindrar den unga att berätta om sexuellt våld. Till exempel enligt Rädda barnens utredning väljer cirka hälften av flickorna och en femtedel av pojkarna att inte berätta om sexuella trakasserier och mobbning för vuxna på grund av skam (Pelastakaa Lapset 2018, 23). Skam förknippat med sexuellt våld kan lindras genom att saker som upplevs svåra tas upp med unga.

Att bryta myter förknippade med sexuellt våld är viktigt

Sexuellt våld är ett tema som bör diskuteras direkt och öppet, utan omskrivningar. Om man bara diskuterar kring temat och utan klarspråk, anar unga det och drar sina egna slutsatser av det hela. (Eriksson & Arnkil 2009, 24.) Man kan närma sig temat med unga genom myter som ska avvecklas. Mytiska föreställningar om sexuellt våld förhindrar oss från att förstå fenomenets sanna natur och hantera de problem som hör till det. Genom att lyfta fram myter förknippade med sexuellt våld är det möjligt att ifrågasätta och ändra attityderna. Speciellt viktigt är det att krossa myter som skuldbelägger den som utsatts för våld.

”Mytiska föreställningar om sexuellt våld förhindrar oss från att förstå fenomenets sanna natur och hantera de problem som hör till det.”

(Aaltonen 2012, 136.) Om den unga exempelvis tagit initiativ till sex, hållit aktivt kontakt, klätt sig på ett visst sätt, varit berusad eller flörtat innebär det inte att hen bör hållas ansvarig för sexuellt våld.

Offrets eget beteende gör denne inte skyldigt till det som hänt eller minskar offrets sexuella självbestämmanderätt (Aaltonen 2012, 138). I sexuella situationer tar man alltid ansvar också för partners/partners välbefinnande. Då sexuellt våld behandlas med unga, är det viktigt att göra det klart för dem att i sexuella situationer är det fullt acceptabelt att när

som helst säga nej eller med gester visa att man inte vill. Då måste motparten lägga av. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 156.)

Åtminstone detta bör du veta om sexuellt våld:

- Vem som helst kan utsättas för sexuellt våld oberoende av kön, bakgrund eller andra faktorer.
- Ansvaret ligger alltid hos förövaren.
- Unga är inte ansvariga för det sexuellt våld de utsätts för.
- Alla som varit med om det har rätt till hjälp och stöd.
- Det är möjligt att återhämta sig från erfarenheter av sexuellt våld. Ofta behöver man hjälp av närstående och proffs för det.
- En kvalitativ och övergripande sexualfostran förebygger sexuellt våld.
- Alla proffs som arbetar med barn och unga har möjlighet att vara med att stärka ungas gränser.

Analysera dina upplevelser och attityder

Det kan kännas jobbigt att tala om sexualitet och genusfrågor. Temat kan vara förknippat med mycket känslor, tabubelagda ämnen, ovisshet och desinformation. Även en proffs kan i sin barndom eller ungdom ha upplevt att temat är skamligt, förnedrande eller skrämmande, eller så har hen själv upplevt vissa utmaningar eller varit med om traumatiska händelser. Obearbetade svåra upplevelser kan dyka upp och aktiveras i jobbsammanhang, vilket förhindrar bearbetningen av temat. Men om temat däremot bearbetas, kan den anställda få en djupare insikt och större medkänsla i arbetet med ungdomar. (Kallio 2011, 47.)

Kvalitativ sexualfostran handlar om att unga känner sig trygga och att deras integritet och självbestämmanderätt respekteras. Sexualfostran bör vila på mänskliga rättigheter och en förståelse för mångfald. Språket som används bör bidra till det. (Världshälsoorganisationens (WHO) regionkontor för Europa & BZgA Federal Centre for Health Education 2010, 32.) En ungdomsarbetare som jobbar med unga måste fästa uppmärksamhet vid att språket inte är sådant att det stärker de redan existerande myterna kring temat, till exempel genom att man tonar ner situationer med sexuella trakasserier eller skyfflar över ansvaret till den som blivit utsatt för trakasserier.

Exempel:

Fel:

“Det lönar sig att se sig själv i spegeln om man har druckit sig full och varit lättklädd.”

“Kärlekens vägar är outgrundliga!”

“Vad hemskt! Ditt liv är nu helt förstört.”

Rätt:

“Ansvaret för sexuellt våld och trakasserier ligger alltid hos förövaren. Det hur man har klätt sig eller hur berusad man varit tar inte bort ansvaret från förövaren.”

“Mobbning, trakasserier, utpressning eller annat taskigt beteende hör inte till förtjusning eller ett parförhållande.”

“Det går att återhämta sig från erfarenheter av sexuellt våld.”

Professionella ungdomsarbetare får visa sina känslor, men känslorna får inte ta över. Unga ska bli bemötta så att deras tankar och berättelser tas emot lugnt, utan ojande och vojande. Ens egna personliga erfarenheter ska inte blandas med den ungas situation eller utgöra ett hinder för arbetet. Proffs ska vara medveten om sina känslor och attityder samt gränser som hör till arbetet. Detta underlättas av att stämningen i arbetsgemenskapen är tillåtande vad gäller känslor i olika jobbsammanhang och att det är okej att tala om det. (Kallio 2011, 48.)

Den anställda kan analysera sin egen relation till temat genom följande frågor:

- Vågar jag föra teman förknippade med sexualitet och genus på tal?
- Väcker det starka känslor hos mig själv som jag borde bearbeta med en proffs?
- Har jag själv blivit utsatt för sexuellt våld eller sexuella trakasserier?
- Har jag bearbetat mina erfarenheter så att jag har resurser att stötta unga som varit med om samma sak?
- Om jag inte själv förmår att bearbeta det, hur ska jag gå tillväga med unga och vart ska jag hänvisa dem?

Sexualfostran tillhör alla

En anställd som är intresserad av sexualfostran kan vid behov skaffa sig kompletterande utbildning inom sexologi. Alla ungdomsarbetare eller andra som arbetar unga har ändå möjlighet att stärka ungas egna gränser, förebygga sexuellt våld och bidra till att ungas sexuella rättigheter förverkligas.

I stället för att skaffa sig mer kompetens och utbildning inom sexualfostran, kan ungdomsarbetarna utnyttja de styrkor de redan har: engagemang och viljan att mötas, lyssna och stötta. Att bearbeta teman som har att göra med sexualitet som en del av ungdomsarbetet ger ungdomsarbetarna också en möjlighet att reflektera över sin egen livshistoria, vilket kan stärka och fördjupa de färdigheter som behövs i yrket.

Mera information om sexuella rättigheter:

World Association for Sexual Health (WAS), 2014. Declaration of Sexual Rights. Tillgänglig: <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2013/08/Declaration-of-Sexual-Rights-2014-plain-text.pdf>

IPPF, 2009. Sexual rights: an IPPF declaration. Tillgänglig: https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_sexual_rights_declaration_abridged.pdf

The Yogyakarta Principles, 2017. Tillgänglig: http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf

Källor

Aaltonen, Jussi 2012. Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyyn. THL Opas 21. Tammerfors: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy.

Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilampi, Susanna 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsingfors: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Eriksson, Esa & Arnkil, Tom Erik 2009. Huoli puheeksi – opas varhaisista dialogeista (9. upplaga). Stakes. Oppaita 60. Helsingfors: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Kallio, Maaret 2011. Työnohjaus seksuaaliväkivallan työn tukena. I verket Ritamo, Maija & Ryttyläinen-Korhonen, Katri & Saarinen, Sanna (red.) Seksuaaliväkivallan tueksi. Rapport 27/11. THL, 43–51. Tillgänglig: <https://thl.fi/documents/10531/95613/Raportti%202011%2027.pdf> (hänvisning 19.3.2020).

Nurmo, Iiris 2009. Nuoren kohtaamisen vaiettu vaikeus ja herkkä hauraus. I verket Purjo, Timo & Kuusela, Jani (red.), Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tammerfors: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Pelastakaa Lapset 2018. Lasten kokema seksuaalinen häirintä ja siihen liittyvä kiusaaminen digitaalisessa mediassa. Tillgänglig: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakalapsset/main/2018/08/31131602/Sexting_raportti_web-002.pdf (hänvisning 23.3.2020).

Väestöliitto 2019. Seksuaaliväkivallat Tillgänglig: https://www.hyvakysymys.fi/uploads/2018/10/7d3a0996-vaestoliitto_seksuaaliväkivallat_juliste_a4_web.pdf (hänvisning 20.3.2020).

Världshälsoorganisationens (WHO) regionkontor för Europa & BZgA Federal Centre for Health Education 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Tillgänglig: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085324> (hänvisning 19.3.2020).

Paula Aalto & Jenni Helenius

3.3 Digitala säkerhetsfärdigheter hjälper unga att skydda sig från sexuella trakasserier och grooming

Barn och unga utsätts för sexuella trakasserier och grooming i digitala miljöer. Grooming är ett fenomen där en vuxen person (gärningsmannen) försöker locka en minderårig i sexuellt syfte. I den här artikeln diskuterar vi hur unga kan få stöd i att känna igen störande eller riskfyllda meddelanden och hur de viktiga digitala säkerhetsfärdigheterna bör uppmärksammas, i synnerhet i ungdomsarbetet.

WhatsApp, Snapchat, Instagram, TikTok, Facebook, Discord, FaceTime, YouTube och digitala spel är exempel på sociala medier via vilka unga får information, diskuterar, träffar nya människor och upprätthåller sina sociala relationer. Varje ung person har rätt att använda olika medier, vara delaktig och att ta del av mediekunskap. Men att lära sig att leva och navigera i mediekulturen och i digitala miljöer kräver ändå mångsidiga kunskaper och färdigheter, och vuxna har en viktig roll i att stärka dem. Därför är mediekunskap så viktigt även i ungdomsarbetet.

Medie- och digitala säkerhetsfärdigheter är en del av samhällskunskapen som bidrar till ungas välbefinnande och delaktighet i mediekulturen. Tillräcklig mediekunskap skyddar också unga från de negativa konsekvenserna och följderna av medieanvändning. Man bör ha kompetens att känna igen trakasserier, grooming och osakligt beteende samt mod att föra tråkiga saker på tal. Digitala säkerhetsfärdigheter är också ett sätt att förutse och förbereda sig för hotfulla och misstänksamma situationer och klara av dem. Det är viktigt att unga förstår att enligt Finlands lag ska alla ha rätt till integritet och okränkbarhet, även i digitala miljöer.

Mediekunskap i ungdomsarbete

Enligt ungdomslagen avser man med ungdomsarbete åtgärder för att stödja ungas utveckling, självständighetsprocess och delaktighet i samhället. Mediekunskap som genomförs som en del av ungdomsarbetet styr de unga att använda medier aktivt för sådana saker som stöttar självständighetsprocessen. Ungdomsarbetarna kan till exempel tillsammans med unga ta reda på hurdana möjligheter för sommarjobb eller hobbyer

“Ungdomsarbete kan vara med att skapa positiv och trygg kommunikation i digitala medier. Det är också lättare för en ung som fått positiva upplevelser att känna igen tvivelaktig eller rentav hotfull kommunikation i digitala miljöer.”

det finns på orten, hur unga kan påverka utvecklandet av kommunens ungdomsarbete (t.ex. frågeformulär på nätet, workshops) eller vem man kan vända sig till om man ser eller upplever sexuella trakasserier i sociala mediers grupper.

Syftet med det digitala ungdomsarbetet är att stöda ungas tillväxt i det allt mera mediala och digitala samhället. När man diskuterar med unga om deras mediekonsumtion, lönar det sig också att ta upp saker som påverkar

det totala välbefinnandet såsom sömnkvaliteten, motionen och kompisrelationerna. I ungdomsarbetet används medier mycket också som ett slags stöd i samvaron. Spelkvällar, diskussionsgrupper i Discord eller till exempel distansutbildning som eftisledare ger en möjlighet för naturliga diskussioner och samvaro tillsammans med andra unga. Det digitala kan finnas med på ett hörn till exempel i form av geocatching eller stadsorientering med hjälp av QR-koder. Ungdomsarbete kan vara med att skapa positiv och trygg kommunikation i digitala medier. Det är också lättare för en ung som fått positiva upplevelser att känna igen tvivelaktig eller rentav hotfull kommunikation i digitala miljöer.

Vem som helst kan bli utsatt för sexuella trakasserier och grooming

Sexuella trakasserier och grooming kan beröra olika kön eller barn med olika bakgrunder. Ofta antar man att barn som blivit utsatta för trakasserier på nätet också i övrigt är utstötta eller farit illa. Men också en som inte har utlösande faktorer i sitt liv kan bli offer för sexuell våld i digitala miljöer. (Lamminpää 2019, 12.) De som är mest utsatta och i en mest sårbar ställning i digitala miljöer är ändå de ungdomar som saknar hemmets eller omgivningens trygga skyddsnät och vuxnas närvaro. Den unga har kanske inte fått tillräcklig handledning i att navigera på nätet. Speciell uppmärksamhet bör fästas vid ungdomar som representerar olika minoriteter, eftersom många av dem upplever diskriminering på nätet och det är något man borde kunna ta upp med en trygg vuxen.

Ungdomsarbetet når ut till unga som behöver stöd och vuxennärvaro, också när det gäller medieanvändning. En ungdomsarbetare kan uppmuntra, uppmana och engagera unga att använda medier mångsidigt samt stöda unga i skapandet av en digital identitet. En ungdomsarbetare kan också vara en pålitlig vuxenperson: någon som unga kan anförtro sig åt om den egna medieanvändningen inte känns helt bra eller om någonting känns fel.

Unga behöver mångsidigt stöd då de övar sig på mediekunskap

En ungdomsarbetare har många sätt att stöda utvecklingen av den ungas mediekunskaper. När det gäller medieanvändningen är det nödvändigtvis inte vilken vuxen som helst som den unga anförtro sig åt. Det kan vara svårt att prata med sin egen förälder om den unga upplever att föräldern inte förstår den ungas användning av medier och hur viktigt

”I den offentliga debatten låter unga ofta förstå att de är vana användare av olika medier, men det kan finnas stora skillnader mellan ungdomar i deras mediefärdigheter och därmed är också stödbehovet individuellt. Det är viktigt att med ungdomarna regelbundet ta upp frågor kring trygg hur man använder medier tryggt.”

det är. Men när det gäller knepiga frågor kring medieanvändning, är det bra att ha en trygg vuxen att prata och dryfta sina tankar och åsikter med. Den unga kan också behöva tekniskt stöd i ibruktagandet av medieapparater och applikationer. När grunderna är på plats, kan den unga uppmuntras till att ta del av innehåll och nya verktyg på ett mångsidigt sätt.

För att klara sig i kunskapssamhället behöver den unga olika sätt att söka information samt insikt om hur funktions- och intjäningslogiken fungerar i medielandskapet. Det är bra att påminna den unga om att tråkiga erfarenheter på nätet inte alltid har att göra med appens eller tjänstens egenskaper utan snarare med att användarna inte följer de

överenskomna reglerna och riktlinjerna eller förstår deras speciella funktioner. Därmed är det faktiskt ofta de andra användarna som med sin verksamhet hotar den ungas rykte och rätt till integritet.

I den offentliga debatten låter unga ofta förstå att de är vana användare av olika medier, men det kan finnas stora skillnader mellan ungdomar i deras mediefärdigheter och därmed är också stödbehovet individuellt. Det är viktigt att med ungdomarna regelbundet ta upp frågor kring trygg hur man använder medier tryggt.

Ni kan fundera på bl.a. dessa:

Tänker du på vad du delar? Stannar du upp innan du klickar?

- ➔ Kom ihåg att man kan ta skärmdumpar av innehåll som du delat och de kan hamna i fel händer.

Lönar det sig att dela personlig kontaktinformation i offentliga kanaler? Varför inte?

- ➔ Att skicka personlig information eller personliga bilder ökar risken för att bli utsatt för spridning av personuppgifter, osakliga rykten, förräderi, svindel, utpressning eller trakasserier.

Får man dela kompisens kontaktuppgifter utan lov? Varför inte?

- ➔ Påminn unga om att man alltid ska fråga om lov innan man delar bilder av andra eller taggar dem på bilder.

Är dina profiler i sociala medier offentliga? Varför? Hur skiljer sig den ungas offentliga konto från till exempel ett offentligt konto av en som är kändis i sociala medier?

- ➔ Påminn dem om att åtminstone minderåriga bör ha privata konton i sociala medier.

Vem ser var du rör dig i Snapchat? Varför är det inte en god idé att dela sin plats med alla? Vad är risken med platsdelning?

Googlar du ditt namn regelbundet? Hurdana träffar får du? Är innehållet sådant som du själv har postat? Vet du hur man ska göra om man får skumma träffar?

Unga behöver också redskap att kritiskt kunna tolka medieinnehåll samt känslomässiga färdigheter och social kompetens. Det är bra att tillsammans med unga fundera på hur man diskuterar på ett smart och trevligt sätt i de sociala medier som unga använder. För att upprätthålla sitt välbefinnande behöver unga hjälp med att reflektera kring sin tidsanvändning och livshantering samt en förståelse för hur medieanvändningen och digitaliseringen påverkar vårt välbefinnande. Till exempel för korta nätter eller trötthet kan påverka ungas medieanvändning som försämrad bedömningsförmåga och minskad koncentration. Vuxna kan också föregå med gott exempel och visa hur man använder medierna tryggt och ansvarsfullt. Då medie- och säkerhetsfärdigheter främjas bör ungas åsikter och erfarenheter stå i centrum. De bör beaktas och man bör ta lärdom av dem.

Unga i sårbar ställning som medieanvändare

Umgänge med kompisarna är en viktig del av ungas medieanvändning. Kamratstöd har också stor betydelse för hur unga använder medier. Hurdana meddelanden skickar kompisarna till varandra? Vilken typ av beteende anses vara acceptabelt och normalt? Grillning? Skämt? Söker man uppmärksamhet genom att dela lättklädda bilder på sig själv? Talar man om intressanta ämnen och delar skojiga länkar? Eller är den unga ensam också i sociala medier och därför benägen att prata med okända?

Det är viktigt för vuxna att förstå att unga utvecklas ännu och är i en sårbar situation som användare av digitala medier på grund av sin sexuella identitet som ännu inte slagit ut i blom. Trotts att den unga kan verka stor, styrs hans eller hennes agerande av hjärnan som ännu inte är färdigutvecklad och där ökade sexualhormon och stresshormon bidrar till aktiviteterna i den högsta delen av hjärnan, dvs. i främre hjärnbarken. Hjärnbarkens uppgift är att behärska våra impulser och hjälpa oss att tänka i känslofyllda situationer. Ibland kan det verka som att tonåringar är ute efter upplevelser till vilket pris som helst. (MLL 2020.) För en vuxen kan ungas beslut verka helt huvudlösa. Ibland kör de alltför fort med en moped, hoppar våghalsigt från en klippa ner i havet eller litar helt blåögt på en vilt främmande människa i sociala medier.

Anonym samtalspartner, beröm som värmer

Olika digitala samfund, plattformar och spel erbjuder en ypperlig möjlighet att locka unga. Att skicka meddelanden med en främmande människa kan kännas som ett spännande äventyr och ge en känsla av acceptans och förståelse för ens egna åsikter och egen kropp. Det kan också ge en känsla av respekt och uppskattning. Beröm och fina ord känns trevliga och stärker den ungas självkänsla. Samtidigt kan det sexuella uppvaknandet och intresset för fenomenet också leda till att den unga vill fortsätta att hålla kontakt med en mer mogen motpart som vet och kan mera (Lampainen 2011, 104).

Ibland kan det bara vara fråga om nyfikenhet eller att den nya bekantskapen känns lockande (Lamminpää 2019, 11,13). Den unga kan också sakna vänner. Det kan vara lätt att falla för en anonym samtalspartner för man kan själv i sin fantasi fylla informationsluckorna som uppstår i digital kommunikation hur man vill. En privat profil kan hjälpa den unga att skydda sig från främmande kontakter, men i de sociala medierna kan det ändå vara svårt att undvika dessa kontakter av främmande människor. Det finns så många sätt och kanaler att ta kontakt, och internet gör det möjligt att skapa kontakt även med sådana unga som det annars skulle vara svårt eller omöjligt att få kontakt med (Lamminpää 2019, 15).

Reflektera och diskutera:

- Varför känns beröm i sociala medier så bra?
- Vad kan ge anledning att tro att det finns en baktanke bakom allt beröm?
- Varför ringer inte varningsklockorna på nätet lika lätt om någon okänd tar kontakt, ger beröm och säger att man är vacker och föreslår sedan en intim träff, men samma beteende ute på gatan skulle göra en förskräckt?
- Hurdana känslor väcker olika meddelanden som man får till exempel på nätet eller i spel, och varför lönar det sig att förhålla sig lite kritiskt till beröm?

Skämt, spännande meddelanden, trakkaseri eller grooming?

Ungas meddelanden till varandra är ofta sexuellt färgade, till exempel om man är ihop med någon eller också "på skämt" mellan kompisar. Sexting betyder skickande eller mottagande av sexuella bilder, meddelanden eller videofilmer. Risken med det är att meddelandena kan hamna i utomståendes händer. Att skicka sådana här meddelanden är generellt okej mellan jämnåriga bara ingen blir utpressad att skicka meddelanden eller göra sexuella handlingar.

Grooming är en process under vilken man försöker locka den andra till sexuella handlingar. Ibland är meddelanden direkta sexuella förslag eller ledande frågor, men ofta kan kommunikationen också verka helt oskyldig: gärningsmannen till exempel berömmar den ungas bild eller lyfter fram ett gemensamt intresse eller hobby. Den unga kan uppleva samtalen fascinerande och motparten en trevlig typ som är intresserad av just mig. Men gärningsmannen försöker snabbt flytta diskussionen från ett offentligt forum till ett privat, och är mån om att visa förståelse, tröst och kamratskap. Gärningsmannen ger något sådant som den unge upplever viktigt (Lamminpää 2018, 9-34.)

Det kan gå helt förbi den unga att det kanske finns anledning till att vara försiktig. Det kan ha att göra med att diskussionskulturen bland unga är likadan. Kompisar kan använda ett sexualiserat språk, eller den vuxna kan använda sådana känslomässiga uttryck som är hämtade från ungas egna diskussioner.

Den unga kan få upp ögonen för grooming till exempel i sådana här situationer:

- Den unga har känt att vuxenpersonen ger trygghet, men plötsligt ber den vuxna om en nakenbild.
- Den vuxna har fått den unga att prata om sexualitet och den unga litar på honom/henne, men plötsligt skickar vuxenpersonen en nakenbild av sig själv eller gör sexuella anspelningar med kroppen.
- Den vuxna kräver plötsligt ett möte med den unga, utpressar eller är svarsjuk och hotar med våld.
- Under ett möte börjar den vuxna beröra den unga sexuellt, trots att den unga bara har önskat en kram, en promenad eller ett samtal.

När den unga märker att vuxenpersonen har andra tankar om förhållandet, hen kanske drar sig, blockerar den vuxna och söker vid behov hjälp. Ibland låter den unga situationen pågå för länge och litar för mycket på sin förmåga att kontrollera situationen. Den unga har en orealistisk uppfattning om motparten eller söker trygghet, uppmärksamhet eller spänning utan att bry sig om konsekvenserna.

Ungdomsarbetare: Att lära unga att identifiera sexuella trakasserier, grooming och skumma meddelanden

När du diskuterar med den unga om säkerhet på nätet, bör du påpeka att det är viktigt att den unga lär sig att identifiera var gränsen går för normal kommunikation vs. trakasserier och grooming.

Här nedan några frågor som den unga kan fundera på:

- Vad har avsändaren för ärende? En okänd eller nästan okänd vuxen borde inte ha något ärende till en minderårig. Eller åtminstone ska vuxenpersonen vara saklig i sin kommunikation och inte skicka för personliga meddelanden.
- Ger avsändaren ovanligt mycket beröm? Ställer hen för närgående frågor?
- Verkar hen vara förtjust i dig? Ett meddelande med sexuellt innehåll skickat av en vuxen till en minderårig bryter mot lagen.
- Är personen exceptionellt enträgen i sina kontakter? Vill hen chatta i en privat kommunikationskanal (WhatsApp, Snapchat el.dyl.)
- Vem är avsändaren? Vilken typ av information hittar man om avsändaren genom att t.ex. googla honom/henne? Har hen kanaler i sociala medier? Eller följare? Verkar hans/hennes följare vara riktiga människor?
- Hurdana meddelanden skickar hen och hur får de dig att må? Om innehållet i meddelandet är konstigt, avvikande eller ger upphov till ångest, är det inte en bra idé att fortsätta kontakten. Och om man känner en viss spänning eller äventyrskänsla av all uppmärksamhet, lönar det sig att ta en funderare och fundera på om man faktiskt kan lita på en okänd vuxen och hur personliga saker är det värt att dela med honom/henne.

Hur ska man gå tillväga när situationen blir obehaglig?

Tips till unga:

- Vad säger magkänslan? Om dina larmklockor börjar klinga, avsluta diskussionen, radera personen från dina sociala medier och blockera vid behov.
- Om du upplever att situationen blir jobbig eller hotfull, är det tillåtet att vara ovänlig och lämna situationen utan förklaring. Det viktigaste är att det inte händer något åt en själv eller att man hamnar i en obekväma situation.
- Spara skumma, obekväma och osakliga meddelanden.
- Vidarebefordra dem till administratören. Admin har kontroll över allt innehåll och meddelanden.

Ett nej är ett nej, också på nätet

Försök stärka den ungas förmåga att avstå från kommunikation som inte känns rätt. Även under press och påtryckning bör den unga kunna stå på sig. Det är viktigt att unga kan hantera sociala medier. Man måste kunna förhindra, blockera och ange osakligt innehåll, kontakt eller användare till administratören och vid behov till polisen. Meddelanden kan sparas som skärmdumpar så att man har bevis om det behövs. Ifall det inte är möjligt att ta en skärmdump, kan man ta en bild på telefonskärmen med en annan apparat.

Uppmuntra den unga att ha privata konton i sociala medier för offentliga konton avslöjar mycket och ger öppen information om användaren. (Lampainen 2011, 76.) Den unga ska veta att det finns vuxna som vill veta om den unga hamnar i problem, behöver hjälp eller om någonting har gått på tok. Det är bra att med jämna mellanrum påminna den unga om att det är helt okej att lämna diskussioner som är osakliga och skapar ångest. Den unga behöver inte vara någon till lags, och allra minst om den egna säkerheten står på spel. Ett nej betyder ett nej, också i digitala miljöer. Det här gäller även om den unga själv tagit initiativ, kommit med antydningar, flörtat eller varit till och med provokativ. Sexuella trakasserier eller grooming är aldrig den ungas fel. Ansvaret ligger alltid hos förövaren.

Vad är skillnaden mellan flört och trakasserier? Du kan reflektera med den unga över bl.a. följande:

- Hurdana meddelanden är flörtiga? Hur känner man igen det?
- Hur får man veta om den andra gillar flörtiga meddelanden?
- Hur får man veta om den andra känner sig illa till mods och obekvämt på grund av meddelanden? Hur kan man komma till den slutsatsen?
- Hurdana meddelanden kan uppfattas som kränkande?

Att föra sexuella trakasserier och grooming på tal:

1. Känslan av skam om ett barn eller en ung person har till exempel själv varit aktiv i kommunikationen.

- ➔ Den vuxna bör vara vaksam på sina reaktioner: om man ofta väldigt snabbt blir orolig eller arg, lönar det sig att först lyssna vad den unga har att säga. Unga behöver vuxna som kan och vågar lyssna; vuxna som visar att de bryr sig trots att man gjort dumheter. Trots att barnet eller den unga själv tagit initiativ i kommunikationen, är det på den vuxnas ansvar att avvärja närmanden från en minderårig.

2. Ibland kan den unga uppleva att vuxna inte kan hjälpa i svåra situationer som uppstått i digitala miljöer, och då försöker man lösa situationer själv eller tillsammans med en jämnårig.

- ➔ Det lönar sig att prata fördomsfritt och modigt med den unga om allt möjligt. Också om sådant som kan kännas lite obekant eller inte så naturligt för den vuxna. En förtrolig dialog med den unga är viktigt så att den unga inte ensam behöver grubbla över sina problem. En jämnårig kompis kan ge stöd, men kan inte nödvändigtvis ge råd eller hjälpa på rätt sätt.

3. Den unga kan vara rädd för att man beslagtar telefonen så att hen inte kan ha kontakt med sina kompisar.

- ➔ Den unga kan låta bli att berätta om otrevliga saker som hänt därför att den vuxna inte verkar förstå eller avfärdar den ungas erfarenheter på nätet. Sexuella trakasserier och grooming är inte den ungas fel, och därmed ska hen inte bestraffas för det. Att ta telefonen från den unga är ingen lösning. Att kunna hålla kontakt och snacka med kompisarna kan vara jätteviktigt för den ungas välbefinnande och återhämtning.

4. Om den unga kontinuerligt utsätts för kontaktförsök från främmande personer på nätet, kan hen uppleva att det inte är värt att berätta om det.

- ➔ Nättrakasserier får inte bli något som anses vara normalt i den ungas värld. Det är viktigt att frågor och diskussioner kring beteende på nätet inte bara är ett engångsfenomen. Att regelbundet och i vardaglig ton tala med den unga om nätet och allt som hör därtill samt att erbjuda information om risker och hur nätet kan användas tryggt är förebyggande åtgärder av vuxna.

Saker som bör diskuteras med alla unga, även om det inte har hänt någonting:

- Påminn om att vem som helst kan få trakasserande meddelanden och bli utsatt för grooming på nätet.
- Gör det klart för den unga att en vuxen som närmar sig i sexuellt syfte eller pressar och uppmuntrar till sexuella gärningar förfar lagstridigt och fel. Berätta för den unga vad hen ska göra i en sådan situation.
- Tala med den unga om medieanvändning och sociala mediers logik. Påminn den unga om att värna om sin integritet, också i digitala miljöer. Det lönar sig att blockera och stänga av en användare som trakasserar och betar sig olämpligt. Uppmana den unga att också meddela saken till den som har hand om plattformen. Om förövaren är en vuxen, uppmana den unga att polisanmäla saken och hjälp vid behov. Uppmana den unga att också berätta om det till en förälder eller en pålitlig vuxen. Vid behov bör du skaffa professionell hjälp.
- Påminn den unga att spara meddelanden och videofilmer eller ta skärmdumpar av dem. Om det inte är möjligt, tipsa den unga om att ta bild av bevismaterialet med en annan apparat.
- Tala om för den unga att det inte lönar sig att söka uppmärksamhet på nätet genom att umgås med okända. Det är viktigt att alla blir uppmärksammade och accepterade som de är.
- Tala om för den unga att det inte lönar sig att träffa okända ansikte mot ansikte utan att föräldrar vet om det. Det bästa vore om man kunde ta en förälder eller en annan pålitlig person med.
- Påminn den unga om att du är en vuxen som man kan anförtro sig till om något känns jobbigt och att du har redskap att hantera också svårare saker. Ge tröst och hopp om att det går att påverka saker och ting. Den unga är inte ensam.

Källor

Lamminpää, Wilma 2019. "Oot niin söpö! Eikö voitais nähdä" Grooming-ilmio sosiaalisessa mediassa. Polishögskolans avhandling. YHS.

Lampainen, Katri 2011. Grooming internetissä ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Pro gradu-avhandling. Jyväskylän universitet. Institutionen för samhällsvetenskap och filosofi.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry (MLL) 2020. Nuoren aivojen kehitys. Tillgänglig: <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/12-15-v/nuoren-aivojen-kehitys/> (hänvisning 30.4.2020).

4 ATT IDENTIFIERA OCH FÖREBYGGA

I det här avsnittet ger man konkreta tips på hur sexuella övergrepp kan hanteras och föras på tal inom ungdomsarbetet. Dessutom uppmanar man ungdomsarbetarna att göra upp en handlingsplan om hur temat behandlas inom ungdomsarbetet och -verksamheten.

Jenni Kreivi

4.1 Barn och unga som fallit offer för sexuellt våld på nätet

– Att identifiera sexuellt våld, uppvisa symptom, föra fenomenet på tal och stödja unga

Att falla offer för sexuellt våld påverkar barn och ungas liv på många sätt. Det som händer på nätet kan vara lika sårande som det som sker när man står öga mot öga med någon. Som lindrigast kan sexuella trakasserier väcka ovilja och förargelse, men sexuellt våld på nätet kan ha olika former och i sin allvarligaste form kan det ge långvariga konsekvenser i barn och ungas liv.

I denna artikel ger vi tips på hurdana symptom sexuellt våld kan orsaka för offren. Artikeln innehåller konkreta förslag på hur saken kan tas upp med den unga. Avslutningsvis berättar vi hur ungdomsarbetet kan stödja barn och unga som utsatts för sexuellt våld.

Hurdana symptom kan unga uppvisa?

Det är viktigt att de som arbetar med barn och unga känner igen olika symptom. Det är helt normalt att man uppvisar symptom om man utsatts för sexuellt våld, men det kan vara svårt för andra att känna igen dem. Det är väldigt individuellt om man uppvisar symptom, hur symptomen visar sig och i vilket skede. En bra tumregel är att alltid när barnets eller den ungas beteende förändras, bör man fästa uppmärksamhet vid saken.

Olika plötsliga beteendeförändringar kräver omedelbar reaktion. Symptomen kan också tyda på andra oroväckande saker och livsutmaningar. Nedan finns en lista över typiska symptom som barn och unga kan ha på grund av sexuellt våld.

Typiska symptom och känslor:

- Rädsla, skam och skuld känslor
- Ångest, rastlöshet och inåtvändhet
- Sömnproblem
- Koncentrationssvårigheter och svårigheter med att finna balans i livet
- Likgiltighet och nedstämdhet
- Stark stress
- Svårigheter i skolan, inlärningssvårigheter och beteendestörningar
- Depression och självdestruktivt beteende
- Fysisk smärta och somatiska symptom
- Gå tillbaka i utvecklingen till en nivå som ligger under den egna åldersgruppen
- Hopplöshet och negativa framtidsutsikter
- Ökat missbruk och aggressivt beteende
- Förnekelse av det skedda

Hur utvecklas en traumatisk kris?

Att bli utsatt för sexuellt våld kan vara en traumatisk kris. Krisen kan anses bestå av fyra olika faser. Krisens faser är individuella och ibland kan de växla. Ungdomsarbetarna bör vara medvetna om hur de olika faserna i krisen kan framskrida.

Chockfasen

- Den första fasen i krisen är chockfasen. Den kan betecknas av förnekelse av det skedda, utestängning av känslor och en överklig känsla. Chocken kan ta sig uttryck i skrik, gråt och panik. Chockfasen har ändå en viktig betydelse, eftersom den ger tid att ta emot och bearbeta chocken.

Reaktionsfasen

- Efter chockfasen kommer reaktionsfasen då man så småningom börjar förstå och inse det hemska som har hänt. Människans hjärna försöker ännu förneka det skedda, och konstiga känslor och förnimmelser är en del av den här processen. Reaktionsfasen kan också vara förknippad med rädsla och ångest. Man kan brottas med självförelöser eller leta efter syndabocker. Reaktionsfasen kan orsaka sömnlöshet eller fysiska symptom. I det här skedet vill man oftast tala om det skedda.

Bearbetningsfasen

- I den här fasen börjar man förstå händelsen som orsakat krisen. Man börjar acceptera att det som hänt är sant och förnekar det inte längre. Man är färdig att möta händelsen och acceptera sin egen situation som har förändrats. Bearbetningsfasen kan vara förknippad med irritation, minnes- eller koncentrationssvårigheter eller socialt tillbakadragande.

Omorieringsfasen

- I krisens omorienteringsfas börjar det skedda bli en del av ens livshistoria. Det som har hänt är inte längre hela tiden i tankarna, och man kan redan leva med det. Tilltron och tilliten till livet återställs och det finns också ljusglimtar i vardagen. Efter krisen kan livet kännas mer sårbart, men också mer meningsfullt. Att klara sig ur krisen kan lyfta fram individens resurser.

Som källa Mieli Psykisk Hälsa Finland rf:s webbplats: www.mieli.fi/mielenterveys/vaikeat-elamantilanteet/kriisit/shokista-uuteen-alkuun (på finska)

Hur bör sexuellt våld föras på tal? Hur bör offret stödjas?

Det är viktigt att det finns trygga vuxna i barn och ungas närhet som lyssnar och kan ställa de riktiga frågorna. Nedan några tips på hur man kan föra sexuella trakasserier och sexuellt våld på tal och stödja unga.

Diskutera saker i förebyggande syfte:

- Vilka faror finns det?
- Var går gränsen?
- När borde varningsklockorna ringa?
- Vem kan man tala med om ångesten kommer?
- Hur kan man avböja kontaktbegäran?
- Hur kan man avbryta kontakten?
- När lönar det sig att förhindra eller blockera kontaktförsök?
- När ska man söka hjälp och var?

Kom ihåg detta när saken tas upp:

- Reservera ett lugnt ställe för diskussionen
- Berätta ärligt varför oron väckts
- Lyssna och ge tid för den andra att prata ut
- Ge barnet eller den unga möjlighet att berätta och ta emot det som sägs
- Försök hålla dig lugn
- Tro på det som barnet eller den unga berättar
- Tveka, förringa eller skuldbelägg inte
- Visa förståelse för olika känslor och symptom

Understryk dessa i samtalet:

- Vem som helst kan bli offer för brott
- Det som har skett är inte barnets eller den ungas fel
- Det är vanligt att man visar upp symptom efter det som skett
- Det finns ingenting skamligt med situationen
- Det är ofta en bra idé att lätta på hjärtat och tala ut
- Att söka hjälp hjälper vidare
- Man behöver inte klara sig ensam

Bra att komma ihåg:

- När du får höra om sexuellt våld, ge en positiv signal till den unga som visar att du uppskattar att den unga modigt kommit fram och berättat om saken.
- Du behöver inte veta vilken brottsrubricering det eventuellt är fråga om eller om brottsrekvisitet uppfylls för polisen utreder saken senare.
- Offret vill nödvändigtvis inte berätta om detaljerna och det är helt okej.
- Med en minderårig rekommenderas det inte att man talar om detaljerna i brottet innan polisen har hört offret, och även efter det endast om offret själv önskar det.
- Samtalet bör bygga på öppna frågor så att du inte i misstag leder det.
- I samtalet är det bra att fokusera på barnets eller den ungas överlevnad och välbefinnande.

Stöd i återhämtningen och vardagen:

- Gå igenom alla instanser som erbjuder hjälp
- Hänvisa till stödtjänster
- Berätta tillsammans till föräldrarna
- Gå igenom oro och bekymmer
- Tala om känslor och eventuella symptom
- Hjälプ den unga i att återgå till sin vardag
- Var tillsammans i vardagen och göra saker tillsammans
- Fråga den andra hur han eller hon har det
- Stärk känslan av trygghet
- Håll fast vid hoppet och en positiv attityd

De allmänt överenskomna riktlinjerna bidrar till att unga får hjälp utan dröjsmål

Ungdomsarbetarens skyldighet är att göra en polisanmälan och en barnskyddsanmälan om man misstänker ett sexualbrott mot barn under 18 år. Då oron väcks, måste ungdomsarbetaren veta hur man ska gå tillväga.

Det är viktigt för varje arbetsgemenskap att skriva upp de riktlinjer man gemensamt kommit överens om för situationer där man misstänker att den unga blivit utsatt för grooming, sexuella trakasserier eller sexuellt våld. Man måste kunna förbereda sig även för oväntade situationer och veta hur de ska hanteras.

Se till att du känner kontaktpersonerna inom polisen och barnskyddet så att du vid behov kan kontakta och rådfråga dem. Samarbeta och ta kontakt med låg tröskel.

Exempel på viktiga samarbetspartners i akuta krissituationer:

- Polisen
- Socialjouren
- Krisjouren
- Brottsofferjouren
- Stödcenter för sexualbrottsoffer som är över 16 år

Ta reda på de viktigaste stödtjänsterna där unga kan få hjälp och information. Det viktigaste är att den unga får hjälp utan dröjsmål.

Material och mera information om temat finns på Koordinaattis webbtjänst på adressen www.koordinaatti.fi/grooming.

Sanna Lakso, Merja-Maaria Oinas & Mika Pietilä

4.2 Ungdomsarbetet stärker ungas färdigheter att möta utmaningar

- Förebyggande av sexuellt våld som en del av ungdomsarbete?

Ungdomar för en livlig debatt i ett rum där det spelas med Playstation. Det skrattas, skämtas och mellan varven spelas det lite också. Plötsligt vänder diskussionen till olämpligt innehåll som en av ungdomarna fått ta del av i sociala medier. Stämningen blir allvarligare. Också en ungdomsarbetare tar del i diskussionen. Allvaret i diskussionen och ungas uppenbara förvirring fångar ungdomsarbetarens uppmärksamhet och kräver också riktlinjer.

I ungdomsarbetet möts unga utan skolans timfördelning, utan hälsovårdens tillväxtkurvor och utan socialvårdslagens paragrafer. Ungdomsarbetaren har inga förutbestämda ramar för vilka teman ska föras på tal eller analyseras i möten med unga. Ibland dyker utmanande diskussioner upp helt plötsligt, utan förvarning. Det kräver kompetens att ge sig in i diskussionen så att man är genuin och lyhörd. Det behövs också en förmåga att läsa av situationer så att man kan styra diskussionerna rätt och mot önskade områden. Unga kan nödvändigtvis inte själv bedöma vilka diskussioner bör föras privat.

Ungdomsarbetet finns där var unga tillbringar sin fritid. Det kan vara till exempel ett köpcentrum, en ungdomslokal eller olika plattformar och spel på nätet. Detta gör att arbetet till sin natur är fritt och frivilligt för unga. Ungdomsarbetet försöker hitta sätt att föra även svåra men viktiga saker på tal på ett sätt som väcker ungas intresse. Det kan vara på soffan i ungdomsgårdens Playstation-rum där den unga öppnar upp sig och berättar om smärtsamma saker, för första gången i sitt liv. Ungdomsarbetaren kan vara den första pålitliga vuxenpersonen som den unga anförtror sig till om till exempel sexuellt våld. Om detta händer, är det ungdomsarbetarens viktiga uppgift att stödja den unga så att hen får den hjälp som behövs.

Ungdomsarbete stärker och gör delaktig

Enligt ungdomslagen är lagens syfte att stödja de ungas utveckling, självständighetsprocess och gemenskapskänsla samt inhämtandet av kunskaper och färdigheter i anknytning till detta (Nuorisolaki 2 §, 2016). Ungdomsarbetet kan på många sätt stärka ungas självständiga tänkande, självkänsla och självuppskattning samt färdighet att möta utmaningar.

Ungdomsarbetet delar och förmedlar information om teman som hör till ungas liv samt stärker olika vardagskompetenser som unga behöver. Unga hittar sätt att lösa problem, testa sina gränser och hantera känslor.

”Även i svåra livssituationer bidrar ungdomsarbetet till en känsla av normalitet i den ungas vardag. Den unga kan inom ramen för ungdomsarbetet få uppleva glädje och välbefinnande även om hen i övrigt är mitt inne i en svår och prövande tid i livet.”

Det är frivilligt att delta i ungdomsarbetets verksamhet. Det är också fritt fram att hoppa av verksamheten när man vill. Unga kan själva definiera sitt behov att delta och vara med i verksamheten. Det är också ungdomsarbetets styrka då när det finns flera myndigheter med i den ungas liv. Att delta i ungdomsarbetet är frivilligt. Då bygger ungdomsarbetarens och den ungas relation på konfidentiell interaktion. (Kylmäkoski 2007, 393.)

Även i svåra livssituationer bidrar ungdomsarbetet till en känsla av normalitet i den ungas vardag. Den unga kan inom ramen för ungdomsarbetet få uppleva glädje och välbefinnande även om hen i övrigt är mitt inne i en svår och prövande tid i livet. Ungdomsarbetet handlar alltså inte alltid om djupa diskussioner eller stödformer utan samvaro och att bli hörd och sedd. Det sociala ungdomsarbetet riktas mot ungdomar som behöver speciellt stöd, men verksamheten är ändå för det mesta förebyggande och riktas sig mot alla ungdomar (Linnossuo 2004, 6).

Enligt Linnossuo bidrar ungdomsarbetet till att barn och unga blir aktiva aktörer i sitt liv och lokalsamhälle samt samhället i stort. Ungdomsarbetet kan med förebyggande verksamhetsmodeller stärka ungas självkänsla, säkerhetsfärdigheter och förmåga att klara av olika situationer i livet. Ungdomsarbetet stärker ungas färdigheter att fungera i grupp och i gemenskap, men stödjer även på ett mer individuellt plan varje ungs behov av att vara en delaktig aktör i sitt eget liv.

Tvärsektoriellt och multiprofessionellt samarbete

En ungdomsarbetare stödjer den ungs tillväxt och utveckling. En betydande del av detta arbete är det tvärsektoriella och multiprofessionella samarbetet. Speciellt i det förebyggande arbetet är det viktigt att känna de viktigaste samarbetspartners som kan stödja det egna arbetet och som vid behov ger konsultationshjälp, tips på fungerande metoder, material eller redskap. Tillställningar och evenemang kan ordnas i samarbete och med hjälp av samarbetspartners såsom polisen och vårdpersonalen.

Exempel på viktiga samarbetspartners

Ta reda på och gör upp en lista över dina viktigaste samarbetspartners inom ditt område. Spara nyckelpersonen, kontaktinformationen eller telefonnumret, och håll listan uppdaterad. Ju bättre du känner olika samarbetspartners, desto lättare är det att planera och genomföra verksamheten i samarbete.

- Polisen
- Socialarbetet
- Elevvården i skolorna
- Hälso- och sjukvården
- Specialiserade sjukvården
- Organisationer och projekt som jobbar med temat
- Stödcenter för sexualbrottsoffer som är över 16 år

Förebyggande arbete ska vara systematiskt

I de utbildningar som anordnades under projektet Att identifiera och förebygga grooming i ungdomsarbete (2019–2020) kom det fram att väldigt få organisationer som genomför ungdomsarbete och -verksamhet har en plan för förebyggandet av grooming och sexuellt våld mot barn och unga. Alla ungdomar har rätt till information om temat, trots att det kan kännas utmanande eller svårt att hantera temat och föra det på tal, även för proffs inom ungdomsarbetet.

Också ungdomsarbetet måste jobba systematiskt för att förebygga grooming och sexuellt våld. På det sättet når man det bästa resultatet och säkerställer att kunskapen om temat inte är avhängigt av enskilda arbetare eller kampanjer, varefter det glöms bort. Kontinuiteten säkerställs när teman förknippade med sexuellt våld blir en integrerad del av allt ungdomsarbete. Då har de ungdomar som deltar i verksamheten likvärdiga möjligheter att få information om temat.

Artiklarna i denna handbok visar att ungdomsarbetaren inte behöver vara expert på sexual-, medie- eller säkerhetsfostran. Det räcker att man sätter sig in i temat och får på det sättet trygghet i och mod att föra fram sina tankar och idéer vidare. Ungdomsarbetarnas kompetens ligger inte nödvändigtvis på samma nivå med de proffs som är insatta i temat, men det är viktigt att alla har beredskap att i förebyggande syfte lyfta fram olika synvinklar förknippade med sexuellt våld. Dessutom borde alla veta hur de ska gå tillväga om de träffar en ung som utsatts för sexuellt våld. En ungdomsarbetare kan alltid konsultera andra proffs och sina kollegor och via dem få stöd för sitt eget arbete.

Vad bör beaktas då verksamhet planeras och genomförs?

Att förebygga grooming och sexuellt våld är förknippat med en rad olika perspektiv och angreppssätt genom vilka temat kan tillämpas i det praktiska arbetet. Temat kan bearbetas genom främjandet av sexuella rättigheter och sexuell självbestämmanderätt (egna gränser) eller genom stärkandet av säkerhets- och mediefärdigheter och digitala miljöer. Sexualfostran sker ofta i just vardagliga möten mellan människor, men det är också viktigt att temat blir en systematisk del av verksamheten.

Gemensamma riktlinjer för arbetsgemenskapen:

Det rekommenderas att arbetsgemenskapen har gemensamma riktlinjer som stöder förebyggande arbete. Situationer förknippade med grooming eller sexuellt våld kan komma fram helt plötsligt och oplanerat. Det är bra om anställda vet hur de ska gå tillväga i olika situationer och miljöer. Riktlinjerna underlättar arbetet och ger säkerhet till möten med ungdomar, även i utmanande situationer. Ni kan inledningsvis fundera på t.ex. dessa frågor:

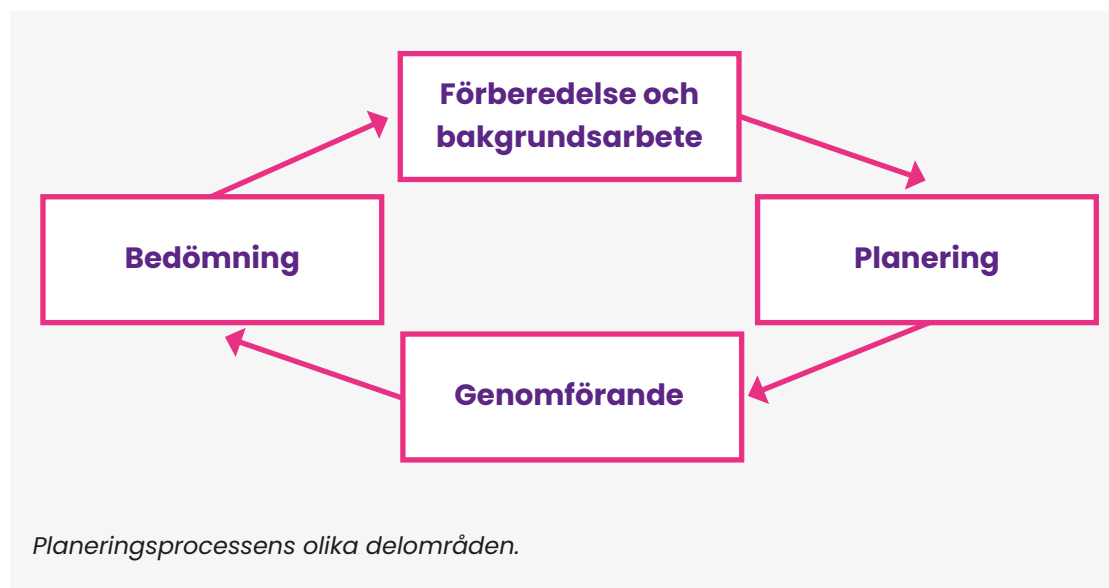
- Vilka är de mest typiska arbetssituationerna där temat kan komma upp?
- Vilken typ av kompetens krävs det i dessa situationer?
- Hur bör man gå tillväga i situationerna?
- Vem ska man kontakta och varifrån får man stöd och hjälp?

Informationen, färdigheterna och resurserna förknippade med förebyggandet av sexuellt våld mot unga varierar mycket i olika organisationer. En enskild anställd kan uppleva att temat är svårhanterbart på grund av sina personliga erfarenheter. Stöd från arbetsgemenskapen är viktigt så att man lär sig att föra temat på tal i en trygg miljö. Att reflektera det egna arbetet och att bearbeta situationerna hjälper en att orka i sitt arbete, även om teman är jobbiga.

Utnyttja följande frågor när du i ungdomsarbetet förbereder och planerar handlingsätt och riktlinjer för grooming och sexuellt våld mot unga.

Svara på de mest centrala frågorna

Planeringsprocessen för riktlinjerna har delats upp i följande delområden: förberedelse, planering, genomförande och bedömning. Det finns aspekter förknippade med varje delområde som är bra att beakta i planeringsarbetet. Målet är att frågorna för de olika delområdena besvaras och att nödvändiga utvecklingsåtgärder eller ändringar genomförs vid behov, varefter man går vidare till nästa delområde.

Via **frågorna i delområdet** Förberedelse och bakgrundsarbete bildar man en helhetsbild om hur organisationen stödjer bearbetningen av temat och hurdana förändringar som eventuellt förutsätts (bl.a. i verksamhetskulturen, kunnandet, attityderna och engagemanget). Bakgrundarbetet är en viktig del av processen, eftersom det lägger grunden för en framgångsrik verksamhet. Planeringen och genomförandet av verksamheten får inte bli lösryckt från den övriga verksamheten i organisationen.

Genom delområdet **Planering** kan man avgränsa det mest centrala målet för verksamheten och de konkreta åtgärderna. Till denna del hör även introduktion i temat samt kartläggning av lämpliga metoder och material.

I delområdet **Genomförande** genomförs åtgärderna i enlighet med planen och den överenskomna tidtabellen. Genom bra planering har man sett till att den här delen sköts smidigt.

I delområdet **Bedömning** är det viktigt att analysera hur de uppställda målen har uppnåtts och hur återkopplingen och utvecklingsförslagen beaktas i planeringen av kommande åtgärder.

Planeringsprocessen kan gås igenom en gång för ett måls del, varefter man kan börja om. Välj ett mål när du inleder planeringsprocessen. Det kan vara till exempel att stärka ungas säkerhetsfärdigheter i digitala miljöer. Efter det beslutar man om de konkreta åtgärderna och övergår till genomförandet och bedömningen av verksamheten. Efter bedömningen kan man sedan gå tillbaka till delområdet Förberedelse och bakgrundsarbete. Då kontrollerar man det aktuella läget och går vidare till delområdet Planering. I samband med en ny omgång kan man välja till exempel inhämtning av ny kunskap om ungas sexuella rättigheter och självbestämmanderätt som mål. I det här skedet tar man också utvecklingsförslagen från den tidigare omgången i beaktande och går vidare i processen.

Förberedelse och bakgrundsarbete

Hurdana förändringar krävs för att behandlingen av temat sexuellt våld blir en del av organisationens verksamhet?

1. På vilket sätt stödjer verksamhetskulturen i den egna organisationen att temat integreras i organisationens verksamhet?
2. På vilket sätt stödjer organisationens värderingar det att temat integreras i organisationens verksamhet?
3. Hurdana är de anställdas personliga värderingar och attityder? Ligger de anställdas personliga värderingar och attityder i linje med organisationens värderingar och attityder?
4. Hurdana färdigheter har arbetsgemenskapen att bearbeta temat?
5. Hurdana är arbetsgemenskapens och de anställdas personliga färdigheter och kompetenser att bearbeta temat?
6. Hur kan medlemmarna i organisationen bli engagerade i planen? Har verksamheten ledningens stöd?

Planering

Hur kommer man igång?

1. Vilka är de mest centrala målen och fokusområdena?
2. Vilka är de mest centrala och multiprofessionella samarbetspartners?
3. Hurdana resurser finns det för verksamheten?
4. Vad är den primära målgruppen?
5. Hur ska unga bli delaktiga i verksamheten?
6. Vilka är de konkreta åtgärderna?
7. Vilka metoder används och varifrån hämtar experterna sin kunskap?

Skriv åtgärderna så entydigt och konkret som möjligt: målet, metoden eller materialet som tillämpas, målgruppen, tidtabellen, ansvarsperson(erna). Det är bra att åtgärderna integreras i organisationens övriga verksamhet så att de inte blir lösryckta från innehållet.

Genomförande

De nämnda ansvarspersonerna tar hand om verksamheten i enlighet med planen och den överenskomna tidtabellen.

Bedömning

Hur bedöms och utvecklas verksamheten?

1. Hur samlar organisationen in respons på verksamheten av de som tagit del i den, såväl anställda som unga?
2. Hur bedöms åtgärderna och målen som uppställts?
3. Hurdant stöd kan de anställda få av arbetsgemenskapen för att lösa utmanande situationer som uppstått?
4. Skrivs utvecklingsförslag upp och tas de i beaktande i den kommande planeringen av verksamheten?

Tips på material

Det finns olika kvalitativa handböcker, webbtjänster, metoder och material till stöd för planeringsarbetet. Välj den eller de som passar dig och ditt arbete bäst.

Bekanta dig närmare med Materiaalivinkit publikationen på www.koordinaatti.fi/grooming/materiaalivinkit

Bekanta dig med Nuorten Exit - Exit för ungas material:

- Handboken för att förebygga och ingripa i sexuella övergrepp som sammanställts av Exit för unga och Helsingfors stad (på finska)
- Usva-projektets guide för proffs om att identifiera och föra på tal (på finska)

www.nuortenexit.fi/materiaalipankki

Case-exempel:

Biokväll

Det skulle ordnas en biokväll på ungdomsgården. Syftet var att ge unga mer information om sexuella trakasserier och sexualbrott. Biokvällen marknadsfördes i förväg med broschyrer som hade ställts ut på ungdomsgården och i olika sociala medier. Temat väckte intresse redan i förväg och broschyrerna inspirerade till diskussioner om temat. Ungdomsarbetarna hade förberett sig för diskussionerna genom att bekanta sig med materialet om sexuellt våld och på det sättet byggt på sin kompetens inom temat.

Under biokvällen tittade man på en av kortfilmerna med titeln Buduuar i episodfilmen Engångsföreteelser (Yksittäistapaus) som det finns ett färdigt diskussionsunderlag för. Ungdomsarbetarna tittade på filmen i förväg och testade diskussionsunderlaget.

Under biokvällen funderade man tillsammans med unga bl.a. på var går gränsen för trakasserier och hur man kan skydda dina gränser. I den trygga gruppen löpte samtalet bra, unga deltog aktivt och fick nya insikter i temat. Efter samtalet visste de vad man avser när man talar om sexuella trakasserier och hur man ska gå tillväga i situationer där man utsätts för sexuella trakasserier eller andra sexualbrott.

Unga fick höra att det är viktigt att tala modigt till en trygg vuxen, också om svåra saker. Och att man när som helst får komma och prata. Snart efter biokvällen var det en av ungdomarna som hörde av sig till en ungdomsarbetare och berättade att hen blivit utsatt för sexuellt våld. Arbetsgemenskapen hade gjort upp en handlingsplan för dylika situationer. Det hjälpte den anställda att reagera snabbt och veta vad som ska göras och vem som ska kontaktas. Den unga fick hjälp och stöd.

Kolla på kortfilmen och läs mera: www.yksittaistapaus.fi.

Se, hör och bemöt

Styrkan med ungdomsarbetet är att man får träffa ungdomar i vardagen och i olika miljöer. Det är viktigt att man skapar en så trygg miljö att unga känner att de vågar tala och berätta om svåra saker. Unga ges möjlighet att prata, och det är tillåtet att prata om allt. Sexualitet, egna gränser, sex, grooming eller sexuellt våld – de är teman bland alla andra. Ungdomsarbetarna bör säkerställa att de har tillräckligt med kunskap och kompetens för att diskutera och dryfta. Arbetsgemenskapens gemensamma riktlinjer för olika situationer underlättar och stöder arbetet.

Ungdomsarbetet har också lagt märke till att många unga mår dåligt och kämpar. Ungdomsarbetarna är skyldiga att ge unga hjälp och stöd. Erfarenheter av sexuellt våld kan vara en förklaring till att unga mår dåligt. Fråga om saken rent ut och utan omsvep. Kom

”Normala vardagliga situationer är ypperliga tillfällen för förtroliga samtal och fruktbara möten.”

ihåg att den unga inte går sönder av att du frågar. Om det finns anledning att misstänka att den unga blivit utsatt för grooming eller sexuellt våld, är det speciellt viktigt att fästa uppmärksamhet vid sättet hur du bemöter den unga.

Den unga kan föra saken på tal också själv. Tacka för förtroendet om det är just du som barnet anförtror sig åt. Lyssna och håll dig lugn. Underskatta eller fördöm inte det som barnet har upplevt. Var inte heller förskräckt över det du hör. Visa hjälp och stöd, och ta saken vid behov

vidare till polisen. Understryk att ett barn eller en ung som utsatts för sexuella trakasserier eller övergrepp aldrig är skyldig till händelsen. Starka känslor av skam och skuld kan förhindra barn och unga från att prata om det som de har upplevt. Därför är det viktigt att uppmuntra barn och unga att dela med sig de tråkiga sakerna som de varit med om med en trygg vuxen.

Vänner är ett viktigt skyddsnät för unga, men det måste också finnas pålitliga vuxna som man kan vända sig till och prata med om svåra saker. En trygg och pålitlig vuxen kan vara just Du. Normala vardagliga situationer är ypperliga tillfällen för förtroliga samtal och fruktbara möten. Det är viktigt att komma ihåg att mötet kan vara omvälvande för den unga och därmed har det stor betydelse hur proffsen klarar av det. Vi ska se till att unga ses, hörs och bemöts i ungdomsarbetets vardag. Visa intresse för hur barnet har det.

Källor

Kylmäkoski, Merja 2007. Eteinen, vessa, keittokomero ja huone: niistä on nuorisotilat tehty. I verket Hoikkala, Tommi & Sell, Anna (red.) Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 76. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 393–407.

Linnossuo, Outi 2004. Sosiaalisen nuorisotyön toimintamalleja. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 11. Åbo: Turun ammattikorkeakoulu.

Nuorisolaki 285/2016. Finlex. Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285> (hänvisning 14.5.2020).

Ta vara på dessa fyra tips!

■ Sök information och utforska

Att stärka den egna kompetensen kring ämnet gör det lättare att prata om det. Finn ut vad som avses med grooming, sexuella trakasserier och sexuella övergrepp. Förstå att känslor av skam och skuld kan förhindra ungdomar från att berätta.

■ Tala modigt och möt

Ta upp ämnet själv, uppmuntra unga att diskutera. Var intresserad av unga och hur de har det. Var närvarande och beredd att lyssna. Visa att du är beredd att hjälpa.

■ Stärk ungas säkerhetskunskaper

Stärk deras självkänsla. Stärk deras förmåga att ta hand om sig själva och sin säkerhet, även på nätet. Berätta var det finns hjälp att få i olika situationer.

■ Föregå med exempel

Behandla andra med respekt och ta hänsyn till andra, både på nätet och i vardagen. Osakligt beteende ska inte accepteras utan man ska ingripa i det. Lär dig att identifiera dina gränser och respektera också andras gränser.

Att fråga, bemöta och lyssna är en handbok riktad till alla de som arbetar med ungdomar. Den ger grundläggande information om grooming och sexuellt våld som många unga utsätts för samt om viktiga färdigheter genom vilka man kan förebygga fenomenet och stärka ungdomsarbetet och -verksamheten.

Projektet "Att identifiera och förebygga grooming i ungdomsarbete" har genomförts i samarbete med följande aktörer: Loisto settlementti rf, Mannerheims Barnskyddsförbund rf, Nuorten Exit (Exit för unga), Rädda barnen rf och Brottsofferjouren samt Helsingfors och Uleåborgs stad. Merparten av dessa har deltagit i framtagandet av handboken.

Projektet har finansierats av undervisnings- och kulturministeriet.

OULU

Undervisnings- och
kulturministeriet